

Voorzitter: Thurlings

Tegenwoordig zijn 71 leden, te weten:

Thurlings, Feij, Schinck, Franssen, Van der Werff, Van der Meer, Maassen, Kaland, Wiebenga, Christiaanse, Zoutendijk, Vis, Eijsink, Van Tets, Abma, IJmker, Mijsbergen, Nagel, Ginjaar, Tiesinga-Autsema, Mastik-Sonneveldt, Groensmit-van der Kallen, Vrouwenvelder, Van Dalen, Uijen, Ermen, Tummers, Stam, Oskamp, Veder-Smit, Bischoff van Heemskerck, De Rijk, Tjeerdsma, De Gaay Fortman, Heijne Makkreel, Netjes, Steenkamp, Leyten-de Wijkerslooth de Weerdesteyn, Zoon, Steigen-ga-Kouwe, Uijterwaal-Cox, Maaskant, Rijnvos, Russell, Smeets-Janssen, Veen, Kruisinga, Van Soest-Jansbeken, Hendriks, Gooden, Van Veldhuizen, Baarveld-Schlaman, Bukman, Von Meijenfeldt, De Vries, Van der Werf-Terpstra, Cnoop Koopmans, Korthals Altes, Vleggeert, Grol-Overling, Tonkes, De Jong, Hijmans, Albeda, Derks, Van de Zandschulp, Buijsert, Bakker, Simons, Pais en Van der Ploeg,

en de heren Van Thijn, Minister van Binnenlandse Zaken, Van der Stoep, Minister van Buitenlandse Zaken, Scheltema, Staatsecretaris van Justitie en de heer Simons, Regerings-commissaris voor de Grondwetsher-ziening.

De **Voorzitter**: Ik deel aan de Kamer mede, dat zijn ingekomen berichten van verhindering van de leden:

Vermeer, wegens verblijf in de Nederlandse Antillen als lid van de Adviesraad voor Culturele Samenwerking tussen de landen van het Koninkrijk;

Achterstraat en Glastra van Loon, wegens verblijf buitenslands;

Vonhoff-Luijendijk.

Deze berichten worden voor kennisgeving aangenomen.

De **Voorzitter**: Ik deel aan de Kamer mede, dat door mij zijn benoemd tot leden van de commissie tot onderzoek

van de geloofsbrief van het benoemde lid der Kamer mevrouw M. M. Bakker te De Wilgen, de heer Gooden (voorzitter), de heer Korthals Altes en mevrouw Tiesinga-Autsema.

Ik deel voorts aan de Kamer mede dat zijn ingekomen:

- een missive van de Voorzitter van het Centraal Stembureau voor de verkiezing van de leden van de Eerste Kamer der Staten-Generaal ter voldoening aan artikel V 7, juncto artikel N 24 der Kieswet, ten geleide van een afschrift van zijn besluit van 1 mei 1982, nr. 3513, waarbij mevrouw M. M. Bakker te De Wilgen wordt benoemd verklaard tot lid van de Eerste Kamer der Staten-Generaal in de vacature, ontstaan door het ontslag nemen door de heer A. H. Kloos;
- een missive van alsvoren, houdende mededeling dat hij van mevrouw M. M. Bakker te De Wilgen, die bij zijn besluit van 1 mei 1982, nr. 3513, werd benoemd verklaard tot lid van de Eerste Kamer der Staten-Generaal, bericht heeft ontvangen, dat zij haar benoeming aanneemt;
- de geloofsbrief van het benoemde lid der Kamer mevrouw M. M. Bakker te De Wilgen.

Deze stukken zijn inmiddels gesteld in handen van de commissie tot onderzoek van de geloofsbrief van het benoemde lid. Het is mij gebleken, dat de commissie haar taak reeds heeft verricht. Ik geef derhalve het woord aan de heer Gooden, voorzitter der commissie tot onderzoek van de geloofsbrief van mevrouw M. M. Bakker, tot het uitbrengen van het rapport.

De heer **Gooden**, voorzitter der commissie: Mijnheer de Voorzitter! De commissie welke de geloofsbrief van het benoemde lid der Kamer mevrouw M. M. Bakker heeft onderzocht, heeft de eer te rapporteren dat de geloofsbrief en de daarbij ingevolge de Kieswet overgelegde bescheiden in orde zijn bevonden.

Het rapport van de commissie is nedergelegd ter griffie, ter inzage voor de leden.

De commissie adviseert de Kamer om mevrouw Bakker als lid der Kamer toe te laten.

De **Voorzitter**: Ik dank de heer Gooden voor het uitbrengen van het rapport en de commissie voor het verrichten van haar taak. Ik stel aan de Kamer voor, het advies van de commissie te volgen en het rapport in de Handelingen te doen opnemen.

Daartoe wordt besloten.

[Het rapport is opgenomen aan het eind van deze editie.]¹

De **Voorzitter**: Mevrouw Bakker, tot wier toelating de Kamer zojuist heeft besloten, is in het gebouw der Kamer aanwezig. Ik verzoek de griffier, mevrouw Bakker binnen te leiden.

Nadat mevrouw Bakker door de griffier is binnengeleid, legt zij in handen van de Voorzitter de bij de Grondwet en het Statuut voor het Koninkrijk der Nederlanden voorgescreven verklaring en beloften af.

De **Voorzitter**: Ik wens u geluk met uw benoeming tot lid van de Eerste Kamer der Staten-Generaal en verzoek u, uw plaats in ons midden in te nemen.

Ik deel aan de Kamer mede, dat de door het College van Senioren te nemen besluiten, alsmede de lijst van ingekomen stukken met de door mij gedane voorstellen voor de leden ter inzage zullen worden gelegd. De op het vorenstaande betrekking hebbende stukken zullen in de Handelingen worden opgenomen.

Ingevolge artikel 41 van het Reglement van Orde liggen ook de notulen van de vorige vergadering voor de leden ter inzage. Tenzij enig lid hiertegen vóór het einde der vergadering bezwaar maakt, zal worden aangenomen, dat de Kamer akkoord gaat met de voorstellen en dat zij de notulen goedkeurt.

Ik heb bericht van verhindering tot bijwoning van de vergadering ontvangen van de Minister van Defensie. Ook de Minister van Sociale Zaken en Werkgelegenheid heeft mij doen weten verhinderd te zijn de

Voorzitter

vergadering der Kamer bij te wonen. In verband hiermede heeft het College van Senioren besloten, de eerste termijn van de zijde der Kamer over het beleidsdebat betreffende onderwerpen rakende het departement van Sociale Zaken en Werkgelegenheid te verplaatsen naar 18 mei a.s.

Voorts moet ik mededelen dat het beleidsdebat betreffende onderwerpen rakende het departement van Economische Zaken voor vandaag van de agenda is afgevoerd en dat het zo mogelijk morgen in zijn geheel zal worden gehouden.

De eerste termijn van het beleidsdebat over Ontwikkelingssamenwerking kan vandaag eveneens niet plaatshebben en zal zo mogelijk morgen plaatsvinden na afloop van de eerste termijn over Economische Zaken. Het antwoord en de verdere behandeling zijn naar een nog niet vastgestelde datum verschoven.

Aan de orde is de voortzetting van behandeling van de ontwerpen van (rijks)wet:

Verandering in de Grondwet van bepalingen inzake grondrechten (16 905);

Verandering in de Grondwet van de bepalingen inzake de toelating, uitzetting en uitlevering, het Nederlandschap en het ingezetenschap (16 906, R 1169);

Verandering in de Grondwet, strekkende tot opnemings van een bepaling betreffende het recht op onaantastbaarheid van het menselijk lichaam (16 907);

Verandering in de Grondwet, strekkende tot opnemings van bepalingen inzake sociale grondrechten (16 908);

Verandering in de Grondwet van de bepalingen inzake het koningschap (16 909, R 1170);

Verandering in de Grondwet van bepalingen inzake de Koning en de ministers alsmede de staatssecretarissen (16 910);

Verandering in de Grondwet, strekkende tot opnemings van een bepaling inzake de ministerraad alsmede tot wijziging van de bepaling inzake het contraseign (16 911, R 1171);

Verandering in de Grondwet van bepalingen inzake de inrichting en de samenstelling van de Staten-Generaal (16 912);

Verandering in de Grondwet van bepalingen inzake de verkiezing van

de Tweede Kamer en de Eerste Kamer der Staten-Generaal (16 913);

Verandering in de Grondwet van bepalingen inzake de werkwijze van de Staten-Generaal (16 914);

Verandering in de Grondwet van de bepalingen inzake het geven van inlichtingen door de ministers en de staatssecretarissen en het recht van onderzoek (16 915, R 1172);

Verandering in de Grondwet van de bepalingen inzake de Raad van State, de Algemene Rekenkamer en vaste colleges van advies en bijstand (16 916, R 1173);

Verandering in de Grondwet van bepalingen betreffende de wetgevendemacht en de algemene maatregelen van bestuur, alsmede tot opnemings van bepalingen betreffende andere voorschriften (16 917, R 1174);

Verandering in de Grondwet van bepalingen inzake de buitenlandse betrekkingen (16 918, R 1175);

Verandering in de Grondwet van de bepalingen inzake uitzonderingstoestanden (16 919);

Verandering in de Grondwet van bepalingen inzake de belasting (16 920);

Verandering in de Grondwet van bepalingen inzake de begroting (16 921);

Verandering in de Grondwet, strekkende tot het doen vervallen van de artikelen 73 en 190–192, alsmede tot het opnemen van een bepaling inzake het geldstelsel (16 922);

Verandering in de Grondwet van de bepaling inzake de regeling van delen van het recht in algemene wetboeken en tot opnemings van een bepaling inzake algemene regels van bestuursrecht (16 923);

Verandering in de Grondwet, strekkende tot opnemings van een bepaling betreffende de instelling van een of meer algemene, onafhankelijke organen voor het onderzoek van klachten betreffende overheidsgedragingen (16 924);

Verandering in de Grondwet van bepalingen inzake ambtenaren (16 925);

Verandering in de Grondwet, strekkende tot opnemings van een bepaling inzake de openbaarheid van bestuur (16 926);

Verandering in de Grondwet van bepalingen inzake adeldom en ridderorden (16 927, R 1176);

Verandering in de Grondwet van bepalingen inzake de justitie (16 928);

Verandering in de Grondwet van bepalingen inzake de Hoge Raad der Nederlanden (16 929, R 1177);

Verandering in de Grondwet van bepalingen inzake de berechting van ambtsmisdrijven (16 930, R 1178);

Verandering in de Grondwet van bepalingen inzake provincies en gemeenten (16 931);

Verandering in de Grondwet, strekkende tot opnemings van een bepaling inzake de mogelijkheid kiesrecht voor de gemeenteraad te verlenen aan ingezetenen die geen Nederlander zijn (16 932);

Verandering in de Grondwet van de bepalingen inzake de waterstaat (16 933);

Verandering in de Grondwet van de bepalingen inzake openbare lichamen voor beroep en bedrijf en andere dan in de Grondwet genoemde lichamen met verordenende bevoegdheid (16 934);

Verandering in de Grondwet van de bepaling met betrekking tot de voorziening in aangelegenheden, waarbij twee of meer gemeenten zijn betrokken, alsmede van de bepaling inzake geschillen tussen openbare lichamen (16 935);

Verandering in de Grondwet van de bepalingen inzake veranderingen in de Grondwet, alsmede tot opnemings van bepalingen inzake splitsing van een voorstel (16 936);

Verandering in de Grondwet, strekkende tot het doen vervallen van de artikelen 1 en 2 (16 937, R 1179);

Verandering in de Grondwet, strekkende tot het doen vervallen van het additionele artikel inzake heerlijke rechten (16 938),

en van de motie-Feij c.s. betreffende het geven van toepassing aan additioneel artikel IX van de Grondwet (gedrukt stuk Eerste Kamer, zitting 1981–1982, nr. 47d).

De beraadslaging wordt hervat.

De **Voorzitter**: Ik geef eerst het woord aan de heer Feij, ter indiening van een nieuwe motie.

□

De heer Feij (VVD): Mijnheer de Voorzitter! Naar aanleiding van de verleden week gemaakte opmerkingen van met name de heer Christiaanse, waaruit bleek dat er enige onduidelijkheid zou kunnen bestaan over de tekst van de ingediende motie, heb ik de eer u een technisch herziene motie aan te bieden, waarin in het tweede lid duidelijk de motieven zijn aangegeven, waarom wij menen deze motie te moeten indienen.

Motie

De **Voorzitter**: De motie-Feij c.s. (stuk nr. 47d) is in die zin gewijzigd, dat zij thans luidt:

Voorzitter

De Kamer,

gehoord de beraadslaging;

overwegende, dat de Regering voornemens is toepassing te geven aan additioneel artikel IX van de Grondwet;

van oordeel, dat er verschil van opvatting bestaat over de wijze waarop de Regering, blijkens de gegeven informatie, hieraan uitvoering wil geven, waarbij sprake is van een meer dan zuiver redactionele en terminologische aanpassing in de zin van artikel IX;

voorts van oordeel, dat, nu de Regering tevens voornemens is om nog in deze kabinetsperiode grondwetsherzieningsvoorstellen in te dienen met betrekking tot de ongewijzigd gebleven artikelen, er geen dringende redenen aanwezig zijn toepassing te geven aan additioneel artikel IX;

nodigt de Regering uit, af te zien van haar voornemen tot het indienen van een aanpassingswetsontwerp als bedoeld in additioneel artikel IX en met spoed uitvoering te geven aan de artikelen 212 en 214 van de Grondwet, en gaat over tot de orde van de dag.

Deze motie is mede-ondertekend door de leden Ginjaar, Heijne Makkreel, Veder-Smit en Van der Werff.

Zij krijgt nr. 47e (gedrukt stuk Eerste Kamer, zitting 1981-1982).

□

Mevrouw Van der Meer (PvdA): Mijnheer de Voorzitter! Verleden week heb ik niet het woord gevoerd over de ingediende motie-Feij en daarom wil ik er nu iets over zeggen. Sinds 1972 opent additioneel artikel IX de mogelijkheid om, wanneer bij voorbeeld door verwerping van sommige voorstellen, er oneffenheden dreigen te ontstaan, tot een aanpassing van de aangenomen voorstellen aan de ongewijzigd gebleven bepalingen van de Grondwet over te gaan.

In de nota naar aanleiding van het verslag aan de Tweede Kamer heeft de Minister aangegeven, zij het onder enig voorbehoud, welke procedure met betrekking tot de aanpassingswetgeving hem voor ogen staat. Het voorgestelde had blijkens de stukken de instemming van de Tweede Kamer, althans van een verschil van opvatting is ons niet gebleken. In deze Kamer is er van de zijde van de fractie van de VVD inhoudelijk op het voorgestelde ingegaan. De fractie van

de PvdA is van mening dat de Regering de vrijheid moet houden om de aanpassingswetgeving in te dienen. De inhoudelijke kant van de aanpassingswetgeving zullen wij beoordelen zodra dit wetsontwerp de Kamer heeft bereikt. Het lijkt mijn fractie een zeer zinvolle zaak om na afronding van de tweede lezing van de grondwetswijziging met behulp van additioneel artikel IX alles nog eens op een rijtje te zetten, opdat een goed leesbare en overzichtelijke Grondwet het eindresultaat zal zijn.

De fractie van de PvdA kan niet akkoord gaan met de voorgestelde procedure in de motie-Feij, namelijk om gebruik te maken van de artikelen 212 en 214 van de huidige Grondwet. Artikel 212 spreekt van het 'voegen' van veranderingen bij de Grondwet en in relatie met artikel 214, dat bepaalt dat de tekst van de herziene Grondwet door de Koning wordt bekend gemaakt en dat de hoofdstukken, de afdelingen van elk hoofdstuk en de artikelen door hem (de Koning) doorlopend kunnen worden genummerd met verandering zo nodig van de verwijzingen, is duidelijk, dat bedoeld is het inlassen van de veranderingen van de grondwetswijziging in de oude tekst.

Dit lijkt ons, nu het gaat om een algehele grondwetswijziging, een omgekeerde procedure. De niet gewijzigde artikelen moeten in technische zin worden aangepast aan de herziene Grondwet en niet andersom, ook niet voor een korte periode. Daar komt voor mijn fractie bij, dat de vernummering en dergelijke volgens artikel 214 wordt overgelaten aan de Koning. Een dergelijke delegatie lijkt ons in het kader van een algehele grondwetsherziening niet juist. Wij zijn van mening dat beide Kamers ingevolge additioneel artikel IX bij de aanpassingswetgeving betrokken dienen te blijven. Derhalve zal mijn fractie de motie-Feij niet steunen.

De Voorzitter: Ik maak de Kamer erop attent dat, nadat de beraadslaging is gesloten, er gelegenheid is voor het afleggen van stemverklaringen.

□

De heer Feij (VVD): Mijnheer de Voorzitter! Ik vermoed dat het na de uitvoerige discussie van verleden week niet nodig is nog alle motieven ter tafel te brengen, die hebben geleid tot de indiening van mijn motie. Ik wil in het kort samenvatten de stelling, dat door toedoen van de Tweede Kamer en de Eerste Kamer een aantal artikelen in de Grondwet bij gewone

wijziging en niet bij gekwalificeerde wijziging is gehandhaafd. Aan de handhaving van de artikelen liggen verschillende redenen ten grondslag, bij voorbeeld het artikel met betrekking tot het oppergezag van de Koning over de krijgsmacht. Er zijn leden die dit artikel hebben gehandhaafd omdat zij de krijgsmacht in de Grondwet willen handhaven. Anderen wensen dat helemaal niet, maar zien wel een bijzondere relatie tussen de Koning en de krijgsmacht. Er zijn dus diverse motieven geweest, die zowel in de Tweede Kamer als in de Eerste Kamer aanleiding hebben gegeven, bestaande artikelen te handhaven.

Als wij nu de Grondwet in de nieuwe tekst gaan opstellen, dan zal de Regering zeer zorgvuldig te werk moeten gaan, als zij in de gehandhaafde artikelen wijzigingen gaat aanbrengen. Dat zouden naar de opvatting van onze fractie uitsluitend redactionele wijzigingen mogen zijn en geen wijzigingen die de inhoud van de bestaande artikelen geweld aan doen. Vandaar dat wij menen, dat wij de Regering moeten vragen om, ook wanneer er voor de motie geen meerderheid kan worden gevonden, zeer omzichtig om te springen met de voorgenoemen wijzigingen.

Ten slotte wijs ik erop, dat het een goed gebruik is om in een demissionaire periode wetsontwerpen te laten liggen wanneer één fractie ze controversieel verklaart. Ik heb begrepen dat de motie geen meerderheid zal verkrijgen en ik dring er bij de Minister op aan, dat hij rekening houdt met de opvattingen van de minderheid, die hier aan de orde is. De Minister heeft het belang van het oordeel van minderheden vaak onderstreept en hij zou wat dit betreft demonstratief kunnen handelen. Wanneer een minderheid hier vindt, dat de voorgestelde wijzigingen van grondwetsartikelen niet terecht worden doorgevoerd, zou hij daarvan af kunnen zien.

Wij handhaven de motie, mede om te voorkomen dat, a contrario redenerend, de intrekking van de motie zodanig zou worden uitgelegd, dat mijn fractie zich alsnog met de aanpassingswetgeving zou kunnen verenigen.

□

Minister Van Thijn: Mijnheer de Voorzitter! Na de uitvoerige discussie, die hier de vorige week werd gevoerd over de betekenis van de motie-Feij, bestaat er dezerzijds geen behoefte aan, inhoudelijk op deze motie terug te komen. Nu echter de heer Feij met

Van Thijn

een zo grote nadruk het gevoel heeft aangeroepen, dat deze Minister heeft voor de opvattingen van minderheden, acht ik het minder juist, geheel zwijgend aan zijn laatste betoog voorbij te gaan, ook al bevat dit betoog ten opzichte van de vorige week geen nieuwe argumenten.

Ik herhaal dan ook de bezwaren tegen de door hem ingediende motie, die door de aangebrachte wijziging niet wezenlijk is veranderd. Ik mag erop wijzen, dat het hier niet gaat om zomaar een grondwetswijziging maar om een integrale grondwetsherziening met de bedoeling om de totale Grondwet te maken tot een eigentijds, goed leesbaar en modern produkt. Dit houdt in, dat technische oneffenheden zullen moeten worden weggenomen. Dit dient op een uiterst zorgvuldige wijze te geschieden.

Juist om die reden is in 1972 het additionele artikel IX in de Grondwet opgenomen. Men had daarmee het oog gericht op het moment, dat wij thans gaan beleven. Ik acht het een oneigenlijke zaak wanneer wij op dit beslissende moment in het kader van de afronding van de integrale grondwetsherziening niet van deze goed overwogen methode, neergelegd in het additionele artikel IX, gebruik maken en terugvallen op de artikelen 212 en 214, die enerzijds wel een snelle afkondiging mogelijk maken maar anderzijds de oneffenheden, die in de Grondwet zijn ontstaan nadat onderdelen zijn uitgevallen, laten bestaan. Als wij deze weg zouden volgend, zouden wij niet kunnen spreken van een werkelijk integrale grondwetsherziening. Ik zou dit, na vijftien jaren van arbeid, zeer betreuren.

De beraadslaging wordt gesloten.

De **Voorzitter**: Ik geef thans gelegenheid tot het afleggen van stemverklaringen.

De heer **Feij** (VVD): Mijnheer de Voorzitter! Over wetsontwerp nr. 16905, verandering in de Grondwet van bepalingen inzake grondrechten, merk ik het volgende op. De uitzondering op de drukpersvrijheid voor de handelsreclame is ook in tweede lezing in de ogen van een deel van mijn fractie niet door de Regering gerechtvaardigd. Evenals bij de stemming in eerste lezing is geschied, zullen vier leden van onze fractie hun stem aan dit wetsontwerp onthouden.

In onze fractie is andermaal uitvoerig gesproken over wetsontwerp 16915,

inzake het enquêterecht voor minderheden. De discussie in tweede lezing is voor één lid aanleiding geweest, zijn standpunt ter zake te herzien. De overige leden van mijn fractie zijn, overigens met waardering voor het betoog van de Minister, door hem niet overtuigd. Zij zullen hun stem niet aan het wetsontwerp geven.

Het bij amendement in wetsontwerp 16928, verandering in de Grondwet van bepalingen inzake de justitie, ingevoegde verbod op de doodstraf stuit bij een viertal leden van onze fractie op onoverkomelijke principiële bezwaren. Ik volsta met een verwijzing naar de beschouwingen in eerste en tweede lezing. Deze leden zullen hun stem aan het wetsontwerp onthouden. De overige leden van mijn fractie hebben moeite met de wijze waarop het artikel tot stand is gekomen en zijn slechte formulering, maar willen de aanvaarding van het hoofdstuk inzake justitie laten prevaleren. Zij zullen hun stem aan het wetsontwerp geven.

Mijn fractie zal de overige wetsontwerpen alle steunen.

De heer **Christiaanse** (CDA): Mijnheer de Voorzitter! Met 30 van de 34 wetsontwerpen kan de CDA-fractie onverdeeld instemmen. Dit geldt voor de nrs. 16905 tot en met 16912, 16914, 16916 tot en met 16927, 16929 tot en met 16931 en 16933 tot en met 16938.

Resteren vier wetsontwerpen. Aan wetsontwerp 16913, over onder meer de vierjarige zittingsperiode voor de Eerste Kamer, kunnen drie leden van mijn fractie hun stem niet geven. De overige leden geven hun stem aan dit wetsontwerp. De drie tegenstemmers baseren hun tegenstem met name op hun besliste voorkeur voor het huidige zittingssysteem voor de Eerste Kamer, mede omdat zij vrezen dat de Eerste Kamer anders te zeer in de actuele politiek wordt betrokken.

Mijn fractie zal zich, met uitzondering van twee leden, uitspreken tegen wetsontwerp 16915, over onder meer het minderheidsenquêterecht. Mijn fractie heeft de argumenten pro en contra zeer zorgvuldig heroverwogen en mede in aanmerking genomen, dat de CDA-fractie in eerste lezing vóór heeft gestemd, met uitzondering van de heer Thurlings. Onze argumenten tegen het wetsontwerp lopen veelszins samen met die van de Raad van State, die pas in het kader van de tweede lezing een advies heeft uitgebracht. Natuurlijk hebben wij dit advies ook afgewogen tegen het Nader rapport aan de Koningin van de bewindslieden.

Voorts speelt voor ons het aspect van de rechten en de privacy van de burger een rol. In en buiten deze Kamer is hierop gewezen. Wij zijn van mening dat de bepaling in de thans geldende Grondwet voldoende mogelijkheid biedt om het enquêterecht, als parlementair recht van betekenis, op eigen wijze te hanteren.

Enige leden zullen zich uitspreken tegen wetsontwerp 16928, inzake Justitie, op gronden die ik eerder tijdens de behandeling ervan heb uiteengezet.

Evenals in eerste lezing zal mijn fractie verdeeld stemmen over wetsontwerp 16932, inzake het kiesrecht voor ingezetenen die geen Nederlander zijn. De leden die tegen stemmen, achten de weg van naturalisatie aangewezen om in het bezit van het actief en passief kiesrecht voor gemeenteraden te komen. Een meerderheid van mijn fractie steunt thans dit wetsontwerp.

Mevrouw **Van der Meer** (PvdA): Mijnheer de Voorzitter! Na afweging van alle factoren heeft de fractie van de PvdA besloten om vóór 33 van de 34 wetsontwerpen tot wijziging van de Grondwet te stemmen. Het belang van een zoveel mogelijk integrale grondwetswijziging heeft hierbij zonder enige twijfel voorop gestaan.

Ten aanzien van wetsontwerp 16913, verandering in de Grondwet van de bepalingen inzake de verkiezing van de Tweede Kamer en de Eerste Kamer der Staten-Generaal, is er in onze fractie sprake van een meerderheids- en een minderheidsstandpunt. In de beschouwingen van onze woordvoerder, zowel in de eerste lezing als in de eerste termijn van de tweede lezing, is voldoende naar voren gebracht waarom een deel van onze fractie voor dit wetsontwerp zal stemmen. Enige leden, die in eerste lezing tegen deze grondwetswijziging hebben gestemd, zullen, mede gelet op hetgeen naar voren is gebracht, maar ook gelet op de houding van de Tweede Kamer-fractie, thans voor dit wetsontwerp stemmen. De argumenten die een minderheidsbeweging om tegen dit wetsontwerp te stemmen, zullen door mevrouw Mastik worden verwoord.

Mevrouw **Mastik-Sonneveldt** (PvdA): Mijnheer de Voorzitter! Zeven leden van mijn fractie zullen om redenen van politiek inhoudelijke aard tegen wetsontwerp 16913 stemmen. In de eerste plaats vrezen zij de mogelijkheid

Mastik-Sonneveldt

dat er een andere meerderheid ontstaat in deze Kamer dan in de Tweede Kamer of de meerderheid waarop het kabinet is gebaseerd. De Minister is van mening dat het zo'n vaart niet zal lopen. Dat is dan geheel voor zijn rekening, want bij verkiezingen kan er van alles gebeuren. Dat is overigens maar goed ook, want anders behoeften wij ze niet te houden.

In de tweede plaats vrezen deze leden een verandering van mentaliteit. Verschillende sprekers hebben betoogd dat senatoren zich in het algemeen beperkt politiek opstellen. Wij vinden dat een heel goede zaak. Het zou echter niet voor het eerst zijn in de Nederlandse geschiedenis dat wijziging van een structuur – lees in dit geval: een wijziging in de verkiezing van de leden van de Eerste Kamer – leidt tot een verandering van mentaliteit.

Wellicht had het argument, dat er hier een lid zou kunnen zitten op basis van een statuutslag van 9 jaar geleden ons nog over de streep kunnen trekken. Dat is echter een zuiver hypothetische gedachte, want als wij de geschiedenis erop naslaan, kunnen wij constateren dat dit sinds de tweede wereldoorlog niet is voorgekomen. Sterker nog: de gehele ontbinding van de Eerste Kamer bij grondwetsherziening en de gedeeltelijke vernieuwing na drie jaar, zorgen voor een van de meest flexibele organen in ons staatsbestel, niet gehinderd door enige continuïteit.

Resumerend: gezien het feit dat dit wetsontwerp elementen in zich draagt die de politieke factor t.a.v. het functioneren van de Eerste Kamer kunnen versterken en gezien het feit dat dit niet strookt met onze opvattingen over de aard en de functie van dit orgaan – zolang het nog bestaat – zullen wij tegen dit wetsontwerp stemmen.

□

De heer **Vis** (D'66): Mijnheer de Voorzitter! De fractie van D'66 heeft zich vanaf het begin van deze discussie gevoelig getoond voor het argument dat het gaat om een integrale en samenhangende herziening van de Grondwet. Dit brengt ons ertoe, voor alle wetsontwerpen te stemmen, zij het met zeer grote moeite voor wetsontwerp 16 931, dat handelt over, populair gezegd, de constitutionalisering van de burgemeester.

Mag ik tevens een stemverklaring afleggen over de motie-Feijj?

De **Voorzitter**: Wilt u hiermee wachten? Misschien komen er meer stemverklaringen over deze motie. Ik zie dat hierop positieve reacties komen uit de zaal.

De heer **Vis** (D'66): Dan wacht ik ermee.

De **Voorzitter**: Hiermee is het lijstje van degenen die een stemverklaring willen afleggen, afgehandeld en kunnen wij tot de stemmingen overgaan.

In overleg met het College van Senioren is besloten, bij zitten en opstaan te stemmen, tenzij iemand hoofdelijke stemming verlangt.

Wetsontwerp 16 905 wordt met 66 tegen 4 stemmen aangenomen.

Voor hebben gestemd de leden: Albeda, Derks, Van de Zandschulp, Buijsert, Bakker, Simons, Pais, Feij, Schinck, Franssen, Van der Werff, Van der Meer, Maassen, Kaland, Wiebenga, Christiaanse, Zoutendijk, Vis, Eijsink, Abma, IJmkers, Mijsbergen, Nagel, Tiesinga-Autsema, Mastik-Sonneveldt, Groensmit-van der Kallen, Vrouwenvelder, Van Dalen, Uijen, Ermen, Tummers, Stam, Oskamp, Veder-Smit, Bischoff van Heemskerck, De Rijk, Tjeerdsma, De Gaay Fortman, Netjes, Steenkamp, Leyten-de Wijkerslooth de Weerdesteyn, Zoon, Steigenga-Kouwe, Uijterwaal-Cox, Maaskant, Rijnvos, Russell, Smeets-Janssen, Kruisinga, Van Soest-Jansbeken, Hendriks, Gooden, Van Veldhuizen, Baarveld-Schlaman, Bukman, Von Meijenfeldt, De Vries, Van der Werf-Terpstra, Cnoop, Koopmans, Korthals Altes, Vleggeert, Grol-Overling, Tonkes, De Jong, Hijmans en de Voorzitter.

Tegen hebben gestemd de leden: Van Tets, Ginjaar, Heijne Makkreel en Veen.

De **Voorzitter**: Ik merk op, dat de heer Van der Ploeg de presentielijst heeft getekend nadat deze stemming had plaatsgevonden.

Het ontwerp van rijkswet 16 906 (R 1169) wordt bij zitten en opstaan met algemene stemmen aangenomen.

Wetsontwerp 16 907 wordt bij zitten en opstaan met algemene stemmen aangenomen.

Wetsontwerp 16 908 wordt bij zitten en opstaan aangenomen.

De **Voorzitter**: Ik constateer, dat de fractie van de SGP tegen dit wetsontwerp heeft gestemd.

Het ontwerp van rijkswet 16 909 (R 1170) wordt bij zitten en opstaan met algemene stemmen aangenomen.

Wetsontwerp 16 910 wordt bij zitten en opstaan met algemene stemmen aangenomen.

Het ontwerp van rijkswet 16 911 (R 1171) wordt bij zitten en opstaan met algemene stemmen aangenomen.

Wetsontwerp 16 912 wordt bij zitten en opstaan met algemene stemmen aangenomen.

Wetsontwerp 16 913 wordt met 61 tegen 10 stemmen aangenomen.

Voor hebben gestemd de leden: Van der Meer, Maassen, Kaland, Wiebenga, Christiaanse, Zoutendijk, Vis, Eijsink, Van Tets, Abma, IJmkers, Nagel, Ginjaar, Tiesinga-Autsema, Groensmit-van der Kallen, Van Dalen, Ermen, Tummers, Stam, Oskamp, Veder-Smit, Bischoff van Heemskerck, De Rijk, Tjeerdsma, De Gaay Fortman, Heijne Makkreel, Netjes, Steenkamp, Leyten, de Wijkerslooth de Weerdesteyn, Zoon, Uijterwaal-Cox, Rijnvos, Russell, Smeets-Janssen, Veen, Hendriks, Gooden, Van Veldhuizen, Baarveld-Schlaman, Bukman, Von Meijenfeldt, De Vries, Van der Werf-Terpstra, Cnoop, Koopmans, Korthals Altes, Vleggeert, Grol-Overling, De Jong, Hijmans, Albeda, Derks, Van de Zandschulp, Buijsert, Bakker, Pais, Van der Ploeg, Feij, Schinck, Franssen, Van der Werff en de Voorzitter.

Tegen hebben gestemd de leden: Mijsbergen, Mastik-Sonneveldt, Vrouwenvelder, Uijen, Steigenga-Kouwe, Maaskant, Kruisinga, Van Soest-Jansbeken, Tonkes en Simons.

Wetsontwerp 16 914 wordt bij zitten en opstaan met algemene stemmen aangenomen.

Het ontwerp van rijkswet 16 915 (R 1172) wordt met 36 tegen 35 stemmen verworpen.

Tegen hebben gestemd de leden: Grol-Overling, De Jong, Albeda, Buijsert, Pais, Franssen, Van der Werff, Kaland, Wiebenga, Christiaanse, Zoutendijk, Eijsink, Van Tets, Abma, Ginjaar, Van Dalen, Veder-Smit, Tjeerdsma, Heijne Makkreel, Netjes, Steenkamp, Leyten-de Wijkerslooth de Weerdesteyn, Uijterwaal-Cox, Rijnvos, Russell, Veen, Kruisinga, Van Soest-Jansbeken, Hendriks, Gooden, Bukman, Von Meijenfeldt, De Vries, Van der Werf-Terpstra, Korthals Altes en de Voorzitter.

Voor hebben gestemd de leden: Tonkes, Hijmans, Derks, Van de Zandschulp, Bakker, Simons, Van der Ploeg, Feij, Schinck, Van der Meer, Maassen, Vis, IJmkers, Mijsbergen,

Voorzitter

Nagel, Tiesinga-Autsema, Mastik-Sonneveldt, Groensmit-van der Kallen, Vrouwenvelder, Uijen, Ermen, Tummers, Stam, Oskamp, Bischoff van Heemskerck, De Rijk, De Gaay Fortman, Zoon, Steigenga-Kouwe, Maaskant, Smeets-Janssen, Van Veldhuizen, Baarveld-Schlaman, Cnoop Koopmans en Vleggeert.

Het ontwerp van rijkswet 16916 (R 1173) wordt bij zitten en opstaan met algemene stemmen aangenomen.

Het ontwerp van rijkswet 16917 (R 1174) wordt bij zitten en opstaan met algemene stemmen aangenomen.

Het ontwerp van rijkswet 16918 (R 1175) wordt bij zitten en opstaan met algemene stemmen aangenomen.

Wetsontwerp 16919 wordt bij zitten en opstaan aangenomen.

De **Voorzitter**: Ik constateer, dat de fractie van de CPN tegen dit wetsontwerp heeft gestemd.

Wetsontwerp 16920 wordt bij zitten en opstaan met algemene stemmen aangenomen.

Wetsontwerp 16921 wordt bij zitten en opstaan met algemene stemmen aangenomen.

Wetsontwerp 16922 wordt bij zitten en opstaan met algemene stemmen aangenomen.

Wetsontwerp 16923 wordt bij zitten en opstaan met algemene stemmen aangenomen.

Wetsontwerp 16924 wordt bij zitten en opstaan met algemene stemmen aangenomen.

Wetsontwerp 16925 wordt bij zitten en opstaan met algemene stemmen aangenomen.

Wetsontwerp 16926 wordt bij zitten en opstaan met algemene stemmen aangenomen.

Het ontwerp van rijkswet 16927 (R 1176) wordt bij zitten en opstaan aangenomen.

De **Voorzitter**: Ik constateer, dat de fractie van de PPR tegen dit wetsontwerp heeft gestemd.

Wetsontwerp 16928 wordt met 60 tegen 11 stemmen aangenomen.

Voor hebben gestemd de leden: De Vries, Van der Werf-Terpstra, Cnoop Knoopmans, Vleggeert, Grol-Overling, Tonkes, De Jong, Hijmans, Albeda, Derks, Van de Zandschulp, Bakker, Simons, Pais, Van der Ploeg, Feij, Schinck, Franssen, Van der Werff, Van

der Meer, Maassen, Kaland, Wiebenga, Christiaanse, Zoutendijk, Vis, Eijnsink, IJmker, Mijsbergen, Nagel, Tiesinga-Autsema, Mastik-Sonneveldt, Groensmit-van der Kallen, Vrouwenvelder, Van Dalen, Uijen, Ermen, Tummers, Stam, Oskamp, Veder-Smit, Bischoff van Heemskerck, De Rijk, Tjeerdsma, De Gaay Fortman, Heijne Makkreel, Netjes, Steenkamp, Leyten-de Wijkerslooth de Weerdesteyn, Zoon, Steigenga-Kouwe, Maaskant, Russell, Smeets-Janssen, Krusinga, Van Soest-Jansbeken, Van Veldhuizen, Baarveld-Schlaman, Bukman en Von Meijnenfeldt.

Tegen hebben gestemd de leden: Korthals Altes, Buijsert, Van Tets, Abma, Ginjaar, Uijterwaal-Cox, Rijnvos, Veen, Hendriks, Gooden en de Voorzitter.

Het ontwerp van rijkswet 16929 (R 1177) wordt bij zitten en opstaan met algemene stemmen aangenomen.

Het ontwerp van rijkswet 16930 (R 1178) wordt bij zitten en opstaan met algemene stemmen aangenomen.

Wetsontwerp 16931 wordt bij zitten en opstaan met algemene stemmen aangenomen.

Wetsontwerp 16932 wordt met 61 tegen 10 stemmen aangenomen.

Voor hebben gestemd de leden: Buijsert, Bakker, Simons, Pais, Van der Ploeg, Feij, Schinck, Franssen, Van der Werff, Van der Meer, Maassen, Kaland, Wiebenga, Christiaanse, Zoutendijk, Vis, Van Tets, IJmker, Mijsbergen, Nagel, Ginjaar, Tiesinga-Autsema, Mastik-Sonneveldt, Vrouwenvelder, Van Dalen, Uijen, Ermen, Tummers, Stam, Oskamp, Veder-Smit, Bischoff van Heemskerck, De Rijk, Tjeerdsma, De Gaay Fortman, Heijne Makkreel, Steenkamp, Leyten-de Wijkerslooth de Weerdesteyn, Zoon, Steigenga-Kouwe, Maaskant, Russell, Smeets-Janssen, Veen, Krusinga, Van Soest-Jansbeken, Hendriks, Gooden, Van Veldhuizen, Baarveld-Schlaman, Bukman, Von Meijnenfeldt, De Vries, Cnoop Koopmans, Korthals Altes, Vleggeert, Tonkes, Hijmans, Albeda, Derks en Van de Zandschulp.

Tegen hebben gestemd de leden: Eijnsink, Abma, Groensmit-van der Kallen, Netjes, Uijterwaal-Cox, Rijnvos, Van der Werf-Terpstra, Grol-Overling, De Jong en de Voorzitter.

Wetsontwerp 16933 wordt bij zitten en opstaan met algemene stemmen aangenomen.

Wetsontwerp 16934 wordt bij zitten en opstaan met algemene stemmen aangenomen.

Wetsontwerp 16935 wordt bij zitten en opstaan met algemene stemmen aangenomen.

Wetsontwerp 16936 wordt bij zitten en opstaan met algemene stemmen aangenomen.

Het ontwerp van rijkswet 16937 (R 1179) wordt bij zitten en opstaan met algemene stemmen aangenomen.

Wetsontwerp 16938 wordt bij zitten en opstaan met algemene stemmen aangenomen.

De **Voorzitter**: Hiermede is een einde gekomen aan een langdurige prestatie van de Regering en van de Regeringscommissaris die ik heel in het bijzonder wil complimenteren.

In stemming komt de gewijzigde motie-Feij c.s. betreffende het geven van toepassing aan additioneel artikel IX van de Grondwet (nr. 47e).

De **Voorzitter**: Ik geef gelegenheid tot het afleggen van stemverklaringen.

□

De heer **Christiaanse** (CDA): Mijnheer de Voorzitter! De fractie van het CDA is overtuigd door de argumentatie van de Minister dat het wel degelijk wenselijk is vóór de afkondiging van de nieuwe Grondwet toepassing te geven aan additioneel artikel IX van de Grondwet. Dit geldt met name voor die wetsontwerpen die niet de vereiste meerderheid in eerste en tweede termijn in de Tweede Kamer dan wel de Eerste Kamer hebben behaald. Wij zullen deze motie daarom niet steunen.

□

De heer **Vis** (D'66): Mijnheer de Voorzitter! Ook onze fractie is overtuigd door de argumentatie van de Minister tegen de motie-Feij. Wij zijn er voorts van overtuigd dat aanvaarding en uitvoering van deze motie zowel redactioneel als systematisch van de Grondwet een monstrum zal maken en dat wellicht voor langere tijd want politiek gezien is in dit land alles onzeker.

De **Voorzitter**: De heer De Rijk vraagt hoofdelijke stemming over de motie.

De motie-Feij c.s. wordt met 61 tegen 10 stemmen verworpen.

Tegen hebben gestemd de leden: Leyten-de Wijkerslooth de Weerdesteyn, Zoon, Steigenga-Kouwe, Uijterwaal-Cox, Maaskant, Rijnvos,

Voorzitter

Russell, Smeets-Janssen, Krusinga, Van Soest-Jansbeken, Hendriks, Gooden, Van Veldhuizen, Baarveld-Schlaman, Bukman, Von Meijenfheldt, De Vries, Van der Werf-Terpstra, Cnoop Koopmans, Vleggeert, Grol-Overling, Tonkes, De Jong, Hijmans, Albeda, Derks, Van de Zandschulp, Buijsert, Bakker, Simons, Van der Ploeg, Schinck, Franssen, Van der Meer, Maassen, Kaland, Wiebenga, Christiaanse, Vis, Eijnsink, Abma, IJmker, Mijnsbergen, Nagel, Tiesinga-Autsema, Mastik-Sonneveldt, Groensmit-van der Kallen, Vrouwenvelder, Van Dalen, Uijen, Ermen, Tummers, Stam, Oskamp, Bischoff van Heemskerck, De Rijk, Tjeerdsma, De Gaay Fortman, Netjes, Steenkamp en de Voorzitter.

Voor hebben gestemd de leden: Veen, Korthals Altes, Pais, Feij, Van der Werff, Zoutendijk, Van Tets, Ginjaar, Veder-Smit en Heijne Mak-kreel.

Aan de orde is de behandeling van het wetsontwerp **Goedkeuring van het op 10 december 1981 te Brussel tot stand gekomen Protocol bij het Noord-Atlantische Verdrag betreffende de toetreding van Spanje (17 350)**.

De beraadslaging wordt geopend.

□

De heer **Van der Werff** (VVD): Mijnheer de Voorzitter! Voor mijn generatie betekende het woord Spanje in de jaren dertig de grote politieke bewustmaker. Voor elke generatie vormt maandag 26 april 1937 de onmenselijke dag van expresselijke en stelselmatische terreurbombardementen: Guernica. Picasso's aangrijpende schilderij, nu eerbiedig geplaatst in de 17e eeuwse zaal van Buen Retiro, is meer dan symbool. Het duidt mijns inziens op een afstand nemen van het Franquisme door het huidige Spanje.

Voor wie de wording van ons Nederlandse volk uit de vaderlandse geschiedenisboekjes heeft gehaald zou een verdrag met Spanje wellicht tot gewetensnood kunnen leiden, wanneer betrokkene er niet van op de hoogte is, dat nog in diezelfde 17e eeuw, waarin onze nationale onafhankelijkheid erkenning vond, overigens voor Spanje niet meer dan het verlies van een grensprovincie, de zeven republieken met Spanje allianties voor wederzijdse militaire steun sloten. Trouwens, Spanje mag toch

ook een symbool zijn van vrijheidsstrijd in de periode van de Napoleontische overheersing in Europa. Wat Goya voor de erkenning van de verschrikkingen van de oorlogen voor de ontluistering van een hof heeft gedaan, bewijzen de huidige grote belangstelling voor zijn werk en zijn, soms zeer grote, epigonen. Natuurlijk zijn er vraagstukken bij het voorliggend alliantie-voorstel, maar die zijn in feite aan de overzijde al uitvoerig en in detail belicht.

Ik wil wel een paar cruciale punten noemen die in onze fractie op de achtergrond meespeelden.

Spanje toonde in de loop der eeuwen, maar ook de laatste decennia overziende, een Januskop. Enerzijds zijn taal en godsdienst geheel Europees, maar met een enorme Moorse beïnvloeding, die ook erkend en gebruikt wordt. Overigens – dat is misschien wel aardig bij de discussies over de erkenning van Israël – werd deze bijna geëvenaard volgens de nieuwste cultuur-historische onderzoekingen door de invloed van de Joden in de Diaspora in de periode van de 14e tot de 16e eeuw in de Spaanse cultuur.

Anderzijds wijs ik erop dat al bijna een halve eeuw geleden Berneri werd vermoord en dat al bijna een halve eeuw Durruti dood is, maar dat hun geest leeft en een niet geringe aanhang heeft in Spanje. Die geest was anti-fascistisch, maar ook anti-burgerlijk, anti-bourgeois. Dat laatste aspect is naar onze overtuiging de basis van onze gehele Noord-Atlantische samenleving. Met andere woorden, verwacht de bewindsman, dat Spanje in de nu zelf gezochte contacten en verbonden zich seneng zal voelen?

Een belangrijke reden voor het bevorderen van de toetreding tot de EG, naast toetreding tot de NAVO van grote betekenis, vormt ons inziens ook het aspect dat een aantal van de nu wellicht associatief-emotioneel anti-Spaanse uitlatingen – wij moeten overigens ons wel bedenken dat er bijna anderhalf miljoen Nederlandse toeristen per jaar naar Spanje gaan – als het ware kunnen worden gekoppeld aan anti-NAVO-gevoelens. Een combinatie van toetreding tot de NAVO en de EG kan daarop een verspreidende werking hebben. Wij vinden dit derhalve een belangrijke eerste stap, mits de tweede ook spoedig zal kunnen volgen.

Bij de gevoelens, gericht tegen Spanje, vindt een miskenning plaats van de aldaar optredende veranderingen in constitutioneel opzicht en in

maatschappelijke verschijnselen. Ik wil als voorbeeld daarvan noemen, het op gang komen van nieuwe onafhankelijke coöperaties, zoals onlangs de heer Van Diepenbeek voor de agrarische sector beschreef. Het gaat dus om een verder involveren in het stelsel van de EG, dat op vele gronden verstandig lijkt. Ziet de Minister mogelijkheden dit aan de gang zijnde proces te versnellen?

Telkens valt op dat de Spaanse politiek moeilijk is in dezen. In de periode van De Gaulle van ongeveer 1956–1958 af, dus in de laat-franquistische periode, ziet men een duidelijke toenadering – rapprochement –, waarna men een omslag zag en een weer uit elkaar drijven van de beide Romaanse landen Frankrijk en Spanje.

Zo ziet men nu ook een dergelijke onzekerheid in de buitenlandse politiek van Spaanse zijde. Als men ziet dat de huidige minister-president van Spanje een duidelijke Westerse koers neemt, vraagt men zich af, hoe dat te rijmen valt als dan bij een stemming in de Veiligheidsraad over het terugtrekken van Argentijnse troepen Spanje zich nota bene van stemming onthoudt met de Sovjet-Unie. In de Raad van Europa zagen wij onlangs bij een stemming in feite hetzelfde verschijnsel.

Spanje denkt dan kennelijk meer aan Gibraltar dan aan de kleine Noordafrikaanse havenstadjes, die door een groepje activisten op zijn Argentijns zijn te bezetten. Ik wil nu een vraag stellen, waarop het antwoord eigenlijk al bekend is, maar ik zou graag een bevestiging horen. Ceuta en Mililla maken toch geen deel uit van het NAVO-gebied evenals de drie andere eilandjes? Ik stel dit met nadruk, omdat de franquistische minister van oorlog, generaal Barroso op 21 december 1957 in de toenmalige Cortes de waarde van die havens voor controle op de toegangen van de Middellandse Zee nog eens met nadruk heeft uiteengezet. Als zodanig is het belangrijk dat wij de afstand van dat gebied hier duidelijk formuleren. Er liggen overigens in dezelfde omgeving van El Boran, naar ik meen, met zekere regelmaat Russische speciaal informatie vergarende toegeruste schepen.

Er moeten geen dwingende eisen vooraf worden gesteld bij deze alliantie. Die zijn ook niet aan de andere partners, die toetraden tot het NAVO-bondgenootschap gesteld; dat geldt evenmin ten aanzien van een verbintenis met Israël, al zou ik daarbij zeker van een morele verplichting

Van der Werff

ting willen spreken, als ten aanzien van het non-proliferatieverdrag, al geldt ook daarbij naar ons gevoel wel degelijk een verplichting na toetreding.

Ik denk dat het goed is dat de Nederlandse Regering op zich neemt om na toetreding in te brengen dat wij in zekere zin geen condities stellen, maar dat wij wel het moreel bindende aspect naar voren willen brengen.

Aan de toetreding tot het non-proliferatieverdrag zijn twee aspecten verbonden, enerzijds de concrete controle vanuit Wenen en anderzijds het verdrag zelf en de toetsing daarvan. Namens dit Huis zijn de heer Steenkamp en ik bij de tweede toetsing geweest. Dit is een van de meest teleurstellende ervaringen geweest, die wij wat dat betreft hebben gehad. Het was op tal van gronden een volslagen dead-lock. In dat verband moet men zich van het verdrag zelf misschien niet veel voorstellen, maar van de implicaties ten opzichte van de Wener controle wel. Dat is zeer belangrijk.

Mijnheer de Voorzitter! Ik realiseer mij, dat ik niet vooruit moet lopen op de besluitvorming ten aanzien van tal van militaire aspecten maar er zijn twee vragen, die nu al direct een Nederlands belang aangaan. Als de toetreding is afgerond, kan de Minister ons dan meedelen, of een militaire attaché in Madrid wordt gevestigd? Het is bekend, dat er in Spanje wordt gedacht aan een nieuw jachtvliegtuig – er zouden er 100 moeten komen – en ik vraag mij af, of de Regering zal bevorderen dat snel contacten met de Nederlandse vliegtuigindustrie worden gelegd, gelet op de licenties, die hier van belang zijn.

De heer **Eijssink** (CDA): Mijnheer de Voorzitter! De heer Van der Werff heeft de geschiedenis al ten tonele gevoerd. Om wille van de tijd zal ik mij meer contemporaan opstellen en de vragen stellen, die naar het oordeel van mijn fractie nu aan de orde zijn.

Te zamen met de fracties van VVD en PvdA hebben wij met nadruk gevraagd naar de wijze, waarop de nieuwe situatie inzake het standpunt van Spanje ten opzichte van het Brits-Argentijnse conflict moet worden beoordeeld. Van enig antwoord op die vraag blijkt in de gewisselde stukken niets. Onze verbazing neemt nog toe wanneer wordt gesteld, dat

de Spaanse opstelling moet worden gezien in het licht van oude banden. Dit werd niet gevraagd. Wij vroegen om een oordeel en dat krijgen wij niet van de Regering. Dit past bij het beeld van de vraag, aan de overzijde gesteld, hoe het komt dat zowel in het voorlopig verslag als in de memorie van antwoord niet tot uitdrukking komt wat nu de eigen Nederlandse politieke opstelling is.

Nederland spreekt, bij monde van zijn Regering, over een consensus binnen de NAVO. Wij hadden graag een eigen geluid gehoord omdat het van betekenis is dat een klein land als Nederland, dat toch moet mee-oordelen over het in 1981 te Brussel tot stand gekomen protocol, zijn opvattingen naar voren brengt. Het is begrijpelijk, dat de historische banden van Spanje met gedeelten van Zuid-Amerika leiden tot een 'moederlandpositie' voor Spanje. Wanneer men echter een associatie zoekt met het Westen, moet het ons van het hart, dat men begrip moet tonen voor onze gedachten. Het wordt in dit verband wel wat pijnlijk wanneer de officiële vertaling van wat de Spaanse ministerraad op dit punt heeft verklaard, vermeldt:

'dat er gestreefd moet worden naar een dekolonisatie, die dient te leiden tot het herstel van de territoriale integriteit van Argentinië'.

Mijnheer de Voorzitter! Dat gaat te ver. In onze bondgenootschappelijke opstelling ter zake is het niet zo, dat de Britten de integriteit van het Argentijnse grondgebied aantasten maar dat de Argentijnen de integriteit van het Britse grondgebied hebben aangetast. Met Spanje zijn wij ervan overtuigd, dat er geen oplossing moet worden gezocht via het toepassen van militair geweld maar op dit punt zou toch de waarschuwend vinger van Nederland, die zo graag in andere situaties wordt uitgestoken, uitgestoken moeten worden in de richting van onze aspirant-nieuwe bondgenoot. Wij heten Spanje als zodanig van harte welkom maar willen dit land toch wijzen op onze gevoelens wat betreft de te kiezen opstelling in dit verband. Het zou een goede zaak zijn indien de Minister van deze korte interventie gebruik zou maken om zijn licht nog eens over deze zaak te laten schijnen. Nogmaals, ook met deze kritische opmerkingen heten wij Spanje van harte welkom.

De heer **Uijen** (PvdA): Mijnheer de Voorzitter! Het voorliggende wetsontwerp confronteert ons met een

Minister uit de eigen gelederen die een wetsontwerp verdedigt waartegen bij ons de grootste mogelijke bezwaren bestaan. Naar onze overtuiging, mede gelet op de nu reeds jaren aanhoudende periode van verslechterende verhoudingen en oplopende spanningen tussen de NAVO en het Warschau-pact, zal een uitbreiding van de militaire blokken op dit moment, in het onderhavige geval dus eenzijdige uitbreiding van het NAVO-blok, meer dan ooit het gevaar in zich dragen van verdere verslechtering van het internationale klimaat en daarmee van vergroting van het gevaar voor de vrede in de wereld.

Toetreding van Spanje betekent uitbreiding van de NAVO met een nieuwe lid-staat, nadat er in 27 jaren geen uitbreiding van dat bondgenootschap meer heeft plaatsgevonden, en wel in een periode van groeiend wantrouwen en tegenstellingen tussen dat bondgenootschap en zijn tegenhanger. Die toetreding betekent dan ook een duidelijke doorbreking van de status quo tussen de blokken.

Hoe het actief bevorderen van een dergelijke stap dan wel, als men dat zo wil zien, het niet verhinderen daarvan bijdraagt aan een politiek van ontspanning, wapenbeheersing, ontwapening en doorbreking van de huidige politieke, militaire en economische machtsblokken en aan het streven naar de uiteindelijke opheffing van die machtsblokken is ons niet duidelijk. Uit de tamelijk uitvoerige en in herhaling vervallende gedachtenwisselingen over deze aangelegenheid aan de overkant van het Binnenhof is dat helaas ook niet duidelijker geworden.

De Minister zal niet onbekend zijn met onze meer fundamentele gedachten, op wat langere termijn gericht op het tot stand komen van een nieuw collectief veiligheidssysteem in Europa, dat de opheffing van de bestaande machtsblokken NAVO en Warschau-pact ten doel heeft. Uitbreiding van het NAVO-blok kunnen wij niet in overeenstemming brengen met deze gerichtheid, althans niet op basis van de door de Regering tijdens de behandeling van voorliggend wetsontwerp aan de overkant aangevoerde argumenten, welke argumenten voor haar de doorslag hebben gegeven om aan de wens van Spanje tot toetreding tegemoet te komen. Nogmaals, uitbreiding van de in Europa tegenover elkaar staande militaire blokken achten wij strijdig met ons langere termijnstreven, gericht op afbouw en opheffing van

Uijen

die blokken en ook strijdig met de wijze waarop wij willen streven naar een meer positieve vorm van vrede en met hetgeen wij zien als een geloofwaardige ontspanningspolitiek.

De haast die ons inziens is betracht bij de indiening van het wetsontwerp heeft ons ernstig teleurgesteld. Met de nu gevolgde snelle behandeling in de Staten-Generaal wordt niet voldaan aan onze behoefte aan een gedegen onderzoek naar de mogelijke concrete politieke, militaire en financiële gevolgen van het toetreden van Spanje tot het NAVO-bondgenootschap, maar de gevolgen van de invoering en van de politiek-militaire integratie van Spanje in de NAVO. Er wordt ook niet voldaan aan onze behoefte aan een daarmee gepaard gaande doorwrochte en zorgvuldige behandeling van het wetsontwerp.

De behandeling van het onderhavige wetsontwerp en onze houding daartegenover zouden mogelijk heel anders uitvallen indien de Regering met de voorlegging aan het parlement had gewacht tot na toetreding van Spanje tot de Europese Gemeenschap en tot het Non-Proliferatieverdrag.

Het ontgaat ons overigens waarom de Spaanse trots, waarover de Minister aan de overkant van het Binnenhof heeft gesproken, minder geraakt wordt en waarom extreem rechtse groepen in Spanje minder in de kaart zouden worden gespeeld door de tergend traag verlopende onderhandelingen over de toetreding van Spanje tot de Europese Gemeenschap, waarvoor Nederland voor zover ons bekend overigens geen blaam treft, dan door een verdragend optreden vanwege de Nederlandse Regering met betrekking tot Spanjes toetreding tot de NAVO. Voor een verdragend optreden in dat goedkeuringsproces zijn ons inziens vele goede argumenten aan te voeren. Naast de reeds genoemde en ook belangrijkste argumenten, te weten wachten tot na toetreding van Spanje tot de Europese Gemeenschap en het Non-Proliferatieverdrag, zou het ons inziens ook mede op grond van de volgende overwegingen beter zijn geweest het toetreden van Spanje tot de NAVO voorlopig nog wat af te houden en tegelijkertijd die overwegingen nog eens grondig verder uit te diepen.

Wij denken hierbij aan de volgende aanvullende en voor verdere uitdieping in aanmerking komende overwegingen, waaraan de Regering, blijkens de stukken, weliswaar aandacht heeft

besteed, doch waaraan zij volgens ons onvoldoende zwaarwegende betekenis heeft toegekend.

1. Binnen de Spaanse samenleving zijn er duidelijke en zeer invloedrijke anti-democratische krachten werkzaam die het nog prille, zwakke, onrijpe en onvolgroeide pluriforme parlementair-democratische stelsel bij voortduring bedreigen en een terugval naar een autoritaire en anti-democratische structuur alles behalve denkbeeldig maakt.

2. Het resultaat van gehouden opinie-onderzoek geeft aan dat een meerderheid onder de Spaanse bevolking tegen toetreding is. Ook de oppositiepartijen, de PSOE en de PCE zijn, naast enkele kleinere politieke groeperingen, mordicus tegen. De kans is bovendien groot dat er na de in Spanje te houden verkiezingen een regering tot stand komt van een geheel andere politieke samenstelling dan de huidige en die het lidmaatschap van de NAVO afwijst of daarover een referendum onder het Spaanse volk wil laten plaatsvinden, waarvan is te voorzien dat de uitslag negatief zal uitvallen voor het lidmaatschap van de NAVO. Het voorlopig afhouden van Spanjes toetreding tot de NAVO zou op dit punt de gewenste zekerheid kunnen verschaffen. Een mogelijke destabilisatie, doordat Spanje over enige tijd weer uit het bondgenootschap zou kunnen treden, wordt hierdoor mede voorkomen.

3. Op een vraag van de heer Frinking heeft de Minister aan de overzijde te kennen gegeven dat het noodzakelijk zal zijn om de zuidelijke commandostructuur van de NAVO na toetreding tot en invoeging van Spanje in die organisatie, te herzien. Zelf zegt hij daarvan dat het zonder meer duidelijk zal zijn dat het verre van eenvoudig moet worden geacht, tot die herziening te geraken, gezien de gevoeligheid in de Grieks-Turkse verhoudingen. Bovendien is het zeer de vraag of het verstandig is, de kans te nemen, de verhoudingen tussen Spanje en Portugal met de gevolgen van het Spaanse NAVO-lidmaatschap te belasten. Portugal ziet immers niet graag dat het wordt opgenomen in een Iberisch commando.

Ook wenst Portugal niet met Spanje in verschillende NAVO-commando's te worden ingedeeld, onder andere vanwege de verwachting, dan eventueel onder Spaans commando te zullen moeten optreden in het gebied van het Iberisch schiereiland. Waarom de toch al met de nodige interne spanningen belaste NAVO op zo korte termijn ook nog met deze

extra problemen moet worden belast en waarom met de toetreding van Spanje niet kan worden gewacht tot voor voornoemde en voorziene problemen oplossingen zijn gevonden, ontgaat ons. Haastige spoed is zelden goed. Dit gaat naar onze mening ook hierbij op.

4. De toetreding van Spanje tot de NAVO betekent volgens ons een duidelijke en in de loop van de komende jaren nog toenemende verschuiving van het militair-strategisch machtsevenwicht tussen de twee in Europa tegenover elkaar staande blokken, hoe afhoudend, afzwakkend en kleinerend de Minister zich hierover aan de overzijde van het Binnenhof ook heeft uitgelaten. Zijn uiteenzetting op dit punt is op mij althans zo overgekomen.

Wij zien de toetreding van Spanje als een duidelijke versterking van de NAVO, zowel politiek als militair. De door de Noord Atlantische Assemblée uitgegeven brochure van maart 1982, getiteld: 'Spanish accession to NATO, arguments, facts and figures' vermeldt nogal wat redenen waarom die toetreding als een aanzienlijke versterking van de positie van de NAVO tegenover het Warschaupact kan worden gezien. Mijn partijgenoot in de Tweede Kamer, de heer Broekhuis, heeft een aantal van de in die brochure aangegeven argumenten, feiten en getallen, zij het niet uitputtend, opgesomd. Ik zal ze niet herhalen of aanvullen. Geïnteresseerden kunnen deze brochure opvragen bij de griffier van de delegaties naar internationale parlementaire vergadering.

Ook al hebben de in die brochure naar voren gebrachte gedachten en opvattingen, volgens de Minister, nog geen uitwerking gekregen, het behoeft weinig fantasie en minder inzicht in dit soort zaken, zoals normaliter voorhanden is bij degenen die meer met dit soort bijltjes hebben gehakt, om te beseffen dat hetgeen in die brochure wordt uiteengezet niet zo maar uit de lucht is komen vallen.

Een diepgaand onderzoek naar de mogelijkheden en de waarschijnlijke uitwerking van de toetreding van Spanje, zoals naar voren gebracht in de desbetreffende brochure van de Noord-Atlantische Assemblée, en het zeer zwaarwegend betrekken daarvan bij een beslissing of en zo ja, op welk tijdstip akkoord moet worden gegaan met de toetreding van Spanje was wel het minste dat wij van de Minister hadden verwacht. Het bij herhaling naar voren gebrachte argument van

Uijen

de Minister ter zake van de reeds aanwezige, feitelijke betrokkenheid van Spanje met het westelijke veiligheidssysteem via bilaterale verdragen met de Verenigde Staten van Noord-Amerika is wel aardig gevonden, doch snijdt in onze ogen weinig hout en rechtvaardigt zeker geen opname in het bondgenootschap.

Ook in de Franco-periode bestonden er bilaterale verdragen tussen Spanje en de USA. Voor zover ons bekend, gingen die zelfs aanzienlijk verder dan de nu aflopende overeenkomst tussen deze landen. Toen werd echter nimmer van officiële Nederlandse zijde beweerd, dat Spanje in feite al was geassocieerd met de NAVO en dat toetreding tot de NAVO militairstrategisch weinig zou veranderen in de bestaande toestand. Wel lieten de USA in het verleden bij herhaling blijken grote prijs te stellen op aanvaarding van Spanje door de Europese leden als lid van de NAVO.

Nogmaals, wij vinden het in dezen door de Regering gebruikte argument van de reeds feitelijke aanwezige associatie van Spanje erg zwak.

De bilaterale verdragen tussen Spanje en de USA kwamen in het verleden overigens tot stand op uitdrukkelijk verzoek van de Verenigde Staten. Die hadden de behartiging van de strategische en andere belangen van de Verenigde Staten tot doel. Daarbij was onder andere de positie van de Verenigde Staten in het Midden-Oosten en ten opzichte van het Noordafrikaanse gebied in het geding.

Om hen moverende redenen zijn de Amerikanen reeds zeer lang geïnteresseerd geweest in inbedding van die verdragen in het NAVO-lidmaatschap van Spanje. Wij kunnen ons voorstellen, dat die interesse nu wederkerig is.

De betrokkenheid van Spanje bij wat de Amerikanen beschouwen als zijnde in het belang van hun veiligheid, wat men ook moge verstaan onder 'veiligheid', via bilaterale verdragen met de USA, waarvoor Spanje zich in het verleden goed heeft laten betalen, was en is niet altijd hetzelfde als 'betrokkenheid bij de veiligheid van West-Europa', laat staan hetzelfde als een feitelijke associatie met de NAVO. Misschien zien de Amerikanen het op deze manier en misschien momenteel de Nederlandse Regering. Wij nemen de vrijheid, daarover toch iets anders te blijven denken.

Toetreding van Spanje tot de NAVO is in onze ogen wel degelijk een

politiek gebeuren van groot gewicht en van militair-strategisch, alsmede van feitelijk militair belang voor de NAVO, terwijl toetreden bovendien de verhouding tussen de NAVO en het Warschaupact in aantallen beschikbare militairen en wapensystemen sterk in het voordeel van de NAVO bijstelt.

De dreigende toetreding van Spanje tot de NAVO heeft reeds reacties opgeroepen bij de USSR, zoals ook is aangehaald tijdens de gedachtenwisseling over deze zaak tussen de Minister en de Tweede Kamer. Heeft de Minister aanwijzingen, dat hierop geen verdere reacties zullen volgen?

Zoals ik al eerder naar voren heb gebracht, kunnen wij wel enig begrip opbrengen voor het argument vanuit Spanje, dat dit land liever in een multilateraal kader met de Verenigde Staten verkeert dan in een bilaterale omarming. Het is echter de vraag, of die bilaterale omarming nodig dan wel wenselijk is voor de veiligheid van Spanje. Het is de keuze van Spanje. Spanje kan door niets of niemand worden gedwongen tot een bilateraal verdrag met wie dan ook.

Een andere vraag is het of een dergelijk begrip samen met de door de Regering naar voren gebrachte argumenten door ons van voldoende gewicht wordt geacht om op te wegen tegen de vele nadelen en ongewissheden die wij vaststellen in verband met de toetreding van Spanje tot het NAVO-blok. Dit zien wij vooral in het kader van onze opvattingen en prioriteiten inzake kwesties zoals uitbreiding en uiteindelijk voortbestaan van de NAVO en het Warschaupact. Ons antwoord hierop is tot nu toe 'neen'.

5. Het is gebleken dat de Regering nog niet ertoe in staat is, het parlement de financiële gevolgen voor Nederland van toetreding tot en invoeging van Spanje in de NAVO voor te leggen. Hierbij gaat het niet zozeer om een verandering in de verdeelsleutels, maar veel meer over de in de toekomst te financieren infrastructurele werken in Spanje uit het NAVO-infrastructureurfonds, over uitbreiding en/of aanpassing van gemeenschappelijk gefinancierde systemen en over mogelijke andere, op een later tijdstip uit de toetreding van Spanje voor Nederland voortvloeiende lasten.

Ook op dit punt had de Regering naar onze mening eerst de consequenties van het toestaan van deze eerste stap in het proces van volledig opnemning van Spanje in de NAVO aan het parlement duidelijk moeten maken. Nu vraagt zij in feite om een

blanco cheque, ook van hen die fundamentele bezwaren hebben tegen uitbreiding van het aantal NAVO-landen. Zoiets maakt het opgeven van deze bezwaren niet gemakkelijk.

6. Een andere zaak waaraan de Regering onzes inziens onvoldoende zwaarwegende bezwaren heeft verbonden, is de kwestie-Gibraltar, een ernstig en langlopend twistpunt tussen het NAVO-lid het Verenigd Koninkrijk en het kandidaat-lid Spanje. Wij achten het van groot belang dat in deze kwestie een voor beide partijen aanvaardbare oplossing tot stand komt, voordat over toetreding door Spanje wordt beslist. Met uitbreiding van irritaties en twistpunten tussen NAVO-partners wordt de onderlinge cohesie, in dit geval vooral die tussen de Europese leden van het bondgenootschap, nog zwaarder op de proef gesteld dan reeds het geval is, onder andere door de scherpe tegenstellingen tussen Griekenland en Turkije en de situatie in Turkije.

De NAVO-partners kunnen zich moeilijk blijven onttrekken aan een standpunt in de kwestie-Gibraltar en andere kwesties, nadat Spanje ook zelf lid is geworden van de broederschap, waardoor ongetwijfeld bij de ene dan wel bij de andere partner wrevel ontstaat. Het mede afhankelijk stellen van de gevraagde goedkeuring door Nederland van een regeling van de kwestie-Gibraltar zal de druk op de betrokken partijen vanwege de andere NAVO-leden gericht op het tot stand brengen van zo'n regeling waarschijnlijk vergroten en het tijdstip ervan aanzienlijk dichterbij kunnen brengen. Spanjes toetreding op dit moment zal de kwestie-Gibraltar naar onze mening veel meer tot een omstreden NAVO-aangelegenheid maken dan tot op heden het geval is.

7. Er blijft ondanks alles wat hierover aan de overkant van het Binnenhof is gezegd, grote onzekerheid over de betekenis van de toetreding van Spanje tot de NAVO ter zake van de nucleaire machtsverhoudingen en verschuivingen hierin op lange termijn. Enige zekerheid hieromtrent kan en wil men niet geven, wat de toch al geringe animo tot medewerking aan de toetreding bij ons niet heeft doen toenemen.

Minister Van der Stoep: Kan de geachte afgevaardigde mij verduidelijken wat hij hiermee bedoelt?

De heer **Uijen** (PvdA): Vanuit Spanje is duidelijk gemaakt dat alle beslissingen die moeten worden genomen

Uijen

over plaatsing van nucleaire wapens in Spanje en het ontwikkelen van een Spaans nucleair wapen op een later tijdstip aan het Spaanse parlement worden voorgelegd. Hierover wil en kan Spanje ons geen enkele zekerheid geven. Men verschuift dit eenvoudigweg naar de toekomst.

Alles in beschouwing nemend, hebben wij tot op dit moment geen andere conclusie kunnen trekken dan dat het bestaan van een samenhang tussen het toetreden van Spanje tot de NAVO en een toename van complicaties inzake de vredes- en veiligheidssituatie in Europa en daarbuiten ontbreekt; voorts dat er in dit verband veeleer sprake is van een afname van de mate van vrede en veiligheid, alsmede van een toename van argwaan en spanning tussen de in Europa tegenover elkaar staande militaire blokken. Het is ons tot op dit moment dan ook onmogelijk, tot een positieve beoordeling van, en medewerking aan die toetreding te komen. Wij hebben de indruk dat alle argumenten die pleiten tegen toelating van Spanje op dit moment – dus gedurende de komende weken – voor de Regering niet opwegen tegen het grote belang dat zij hecht aan aansluiting bij een consensus van de overige NAVO-leden in deze aangelegenheid, gepaard aan een grote tegenzin om in deze zaak – en in het algemeen – gebruik te maken van haar vetorecht. Voor ons is de afweging anders uitgevallen. Het gaat hierbij om de punten die ik naar voren heb gebracht, waarvan combinaties voor ons de doorslag geven.

De stelling dat de Nederlandse Regering de mening is toegedaan dat het slecht zou zijn voor het bondgenootschap het principe van de consensus te doorbreken, vinden wij bevestigd in de slotverklaring van de bijeenkomst van de Euro-groep van verleden week, waarin Nederland geen voorbehoud heeft gemaakt tegen een in die slotverklaring opgenomen, impliciete herbevestiging van het NAVO-dubbelbesluit van december 1979. Mede daardoor roept zij grote verwarring en argwaan bij ons op.

Mijn optreden hier van heden is, meer dan iets anders, een presentatie geweest van onze zienswijze, van onze twijfels en onze argwaan, van opengebleven vragen en van onopgeloste problemen rond de toetreding van Spanje tot de NAVO. Oorspronkelijk had ik enkele vragen willen stellen over Spanjes houding in de Falklandcrisis; wat dit betreft, sluit ik mij aan bij de vragen van de heer Eijnsink.

Ter afsluiting van mijn inbreng heb ik nog een vraag te stellen aan de Minister, namelijk welke de stand van zaken is met betrekking tot de goedkeuring van Spanjes toetreding tot de NAVO door Griekenland.

□

Minister Van der Stoel: Mijnheer de Voorzitter! In mijn beantwoording ontmoet ik allereerst de heer Van der Werff, die vanuit een historische terugblik sprak over de positie van Spanje in de wereld. Zijn beschouwingen heb ik met veel belangstelling beluisterd. De heer Van der Werff zal het met mij eens zijn dat de positie van Spanje eeuwenlang is gekenmerkt door een volstrekt isolement ten opzichte van West-Europa en door een sterke binding met Latijns-Amerika. Het lijkt mij dat de generatie die nu in Spanje aan bod komt, in de post-Franco-periode af wil van dit isolement, en meer aansluiting wil zoeken met West-Europa. Al mogen er dan verschillen van inzicht bestaan in Spanje over de wenselijkheid van Spanjes toetreding tot de NAVO, de wens tot de EG toe te treden is algemeen. Daaruit komt de wens naar voren tot aansluiting bij een blok van democratische landen.

Ik vind dit belangrijk en ik juich dit toe. Ik meen ook dat dit niet deze nog jonge en zeker nog niet zo stevig gewortelde democratie absoluut veilig kan stellen. Er mag echter toch worden aangenomen dat de intensivering van de contacten tussen Spanje en de Europese landen ertoe zou kunnen bijdragen dat die democratie hechter wortel schiet in dat land. Dit is dan ook precies de reden waarom de Regering – ik zeg dit ook in antwoord op de opmerkingen van de heer Uijen – het uiterste wil doen om de toetreding van Spanje tot de EEG te bevorderen. Wanneer het aan ons had gelegen, zou de volgorde een andere zijn geweest. De Spaanse toetreding tot de EEG zou zijn verwezenlijkt en dan zou de kwestie van Spanje en de NATO aan de orde zijn gekomen. U kent echter allen de oorzaak van de blokkade die zich op het ogenblik in die onderhandelingen voordoet. Dat is de onopgeloste landbouwproblematiek in de Gemeenschap die weer zo sterk gekoppeld is aan de totale, zogenaamde mandaatsproblematiek in de Gemeenschap. Dit leidt tot de door ons zo zeer betreunde vertraging.

In antwoord op de vragen van de heer Eijnsink zal ik straks nog spreken over de Spaanse houding ten aanzien van het Falklandconflict. Allereerst wil ik de vragen van de heer Van der

Werff beantwoorden. Ik wil hem verzekeren dat Ceuta en Melilla niet tot het NATO-gebied zullen gaan behoren. Het stellen van dwingende eisen vooraf zou inderdaad niet het vereiste effect hebben gehad. Wensen die sterk bij de Nederlandse Regering leven – ik denk bij voorbeeld aan het ondertekenen van het Non-Proliferatieverdrag – laten zich immers gemakkelijker verwezenlijken als Spanje lid van het bondgenootschap is geworden.

Over de vraag of een militair attaché in Madrid zou moeten worden geplaatst, moet de Regering zich nog buigen. De kwestie van een leverantie van militaire vliegtuigen is, voorzover mij bekend, niet acuut. Uiteraard geldt echter als regel voor de Regering dat aan NATO-bondgenoten kan worden geleverd.

De heer **Van der Werff** (VVD): Het begrip 'acuut' is natuurlijk wat moeilijk. Bij het bezoek van de parlementaire delegatie aan Spanje dat onlangs plaatsvond en waarvan ik met nog een aantal andere leden van dit Huis deel uitmaakte, is echter in de gesprekken wel duidelijk geworden dat Spanje overweegt, een honderdtal jachtvliegtuigen binnenkort ergens te bestellen. Dit vormde de reden tot het stellen van mijn vraag.

Minister Van der Stoel: Dit zal ongetwijfeld met de nodige zorgvuldigheid worden gevolgd.

Ik kom nu bij de kwestie van de Spaanse houding ten aanzien van de Falklandeilanden. Wanneer in de memorie van antwoord het commentaar is gegeven dat dit te maken heeft met de nauwe banden die Spanje met de Latino-wereld heeft onderhouden en nog onderhoudt, dan is dit geen vergoelijking van het Spaanse standpunt. Dit Spaanse standpunt wijkt uitdrukkelijk af van het Nederlandse. Nederland zou, lid van de Veiligheidsraad geweest zijnde, ongetwijfeld vóór resolutie 502 van de Veiligheidsraad hebben gestemd. Die resolutie schrijft onder andere voor: de ontruiming van de Falklandeilanden door Argentinië.

Nederland heeft zich in verklaringen ook uitdrukkelijk uitgesproken over het feit dat de handelwijze van Argentinië een daad van agressie is. Spanje heeft wel laten uitkomen dat het het gebruik van militair geweld betreunde. In zoverre heeft Spanje nog een stap gedaan naar de Europese bondgenoten. Spanje is uitermate ongelukkig over dit conflict. Ik kan u echter verzekeren dat in de diplomatieke contacten met Spanje ongetwij-

feld wordt uitgedragen dat Nederland hierover een van Spanje afwijkende mening heeft en dat wij uiteraard gaarne zouden zien dat de Spaanse opstelling zich had aangesloten bij de mening van de landen van de Europese Gemeenschap en van is om het Falkland-probleem als een koloniaal probleem te schetsen.

Mijnheer de Voorzitter! De rede van de heer Uijen heeft mij teleurgesteld, te meer zoveel sociaal-democratische zusterpartijen zich in andere zin hebben uitgesproken over deze kwestie. Ik bespeur ook een inconsistentie in zijn betoog. Hij heeft gezegd 'de behandeling van het onderhavige wetsontwerp en onze houding daartegenover zou mogelijk heel anders uitvallen, indien de Regering met de voorlichting aan het parlement had gewacht tot na toetreding van Spanje tot de Europese Gemeenschap en tot het Non-Proliferatieverdrag'. Ik leid hieruit af, dat hier het tijdstip van toetreding wordt ingevoerd: als het tijdstip een ander zou zijn geweest, zou de houding van de fractie van de heer Uijen anders zijn geweest.

In de eerste plaats begrijp ik niet, dat hij geen begrip ervoor heeft dat toetreding van Spanje tot het Non-Proliferatieverdrag het beste kan worden verwezenlijkt juist via de toetreding van Spanje tot het NAVO-bondgenootschap. Spanje heeft het ontbreken van bescherming van het bondgenootschap aangegrepen als argument tot niet-toetreden. Het vaststellen van dit argument zou ertoe leiden, dat Spanje – zoals ook uitdrukkelijk is uitgesproken – een positief standpunt ten aanzien van het Non-Proliferatieverdrag zal innemen.

Terwijl hier het element van de tijd wordt ingevoerd en niet het principiële punt, wordt tegelijkertijd het betoog een principieel betoog tegen. Dat begrijp ik niet. Het is een lange litanie van bezwaren, zoals ik zelfs de laatste maanden in de kolommen van de Pravda niet heb aangetroffen! Enerzijds wordt dus gezegd, dat de houding misschien anders was geweest als men had gewacht en anderzijds wordt een betoog in zeer verwerpende zin gehouden.

Mijnheer de Voorzitter! Het zou mij ook een lief ding waard zijn als de militaire blokken werden opgeheven en vervangen door een collectief geheel Europa omvattend veiligheidsstelsel, dat aan alle staten in Europa veiligheid en onafhankelijkheid zou verzekeren. Dit is helaas nog een zeer lange weg. Anderzijds ben ik niet van

mening, dat verwezenlijking van die gedachte zwaar wordt bemoeilijkt door toetreding van Spanje tot de NAVO. Als ik beschouwingen van Oostblokzijde lees, heb ik de indruk dat men daar terdege – meer dan de heer Uijen blijkens zijn betoog doet – onderkennen dat Spanje steeds nauw gelieerd is geweest met de westelijke verdediging. De heer Uijen vindt dit overdreven, maar ter illustratie hiervan wijs ik op het feit, dat de opperbevelhebber van de NAVO-strijdkrachten in Europa tevens commandant van de Amerikaanse strijdkrachten in Spanje was. Een duidelijker voorbeeld van associatie is moeilijk te geven.

Mijnheer de Voorzitter! De heer Uijen heeft op de kwetsbare democratie gewezen. Ik ben dat met hem eens. Ik heb echter al gezegd, dat juist het nauwer in contact brengen van Spanje met de Westeuropese democratieën eerder een positief dan een negatief effect op de democratische ontwikkelingen kan hebben. Ik zeg dit niet op grond van eigen oordeel, maar ook na zorgvuldige beluistering van mensen in Spanje, die op sleutelposten het nodige hebben afgestreden om de Spaanse democratie veilig te stellen of te beschermen tegen een dreigende aanval, zoals zich in februari van het vorige jaar heeft voorgedaan.

De heer Uijen heeft vervolgens het resultaat van de opinie-onderzoeken aangehaald. Wanneer wij het Spaanse standpunt moeten beoordelen, kunnen wij slechts letten op de uitspraken van de in vrije verkiezingen gekozen volksvertegenwoordiging, de Spaanse Cortes. Omgekeerd zouden wij dat ook van andere landen verwachten.

De heer Uijen heeft de vraag gesteld wat er moet gebeuren als Spanje na nieuwe verkiezingen onder een andere regering uittreedt. De mogelijkheid van uittreding bestaat. Gelukkig is er in het NAVO-bondgenootschap die vrijheid om uit te treden. De heer Uijen meent dat dit tot destabilisatie van de NAVO leidt. Ik begrijp dat de heer Uijen hier als overtuigd voorstander van het bondgenootschap spreekt. Ik vind het wat wonderlijk dat uitgerekend hij het uittreden van Spanje uit de NAVO als destabiliserend beschouwt, aangezien hij in zijn betoog steeds zegt, dat hij van de Spaanse toetreding nadelen verwacht.

Ik kom nu op zijn volgende argument: in een ander verband herhaalt hij zijn standpunt. Hij is zo bezorgd

over het feit dat de NAVO in grotere moeilijkheden komt. Hij spreekt herhaaldelijk over de met interne spanningen belaste NAVO, die niet met extra problemen moet worden belast. Hij zegt ook dat de cohesie van de NAVO op de proef kan worden gesteld. Ik begrijp zijn bezorgheid over de cohesie van de NAVO en over gezonde verhoudingen binnen de NAVO. Ik meen echter toch dat hij zich te veel zorgen maakt.

Wat betreft de regeling met betrekking tot Portugal, meen ik te mogen aannemen dat voorzieningen kunnen worden getroffen die voorkomen dat Portugal als het ware onderschikt wordt gemaakt door een of ander Iberisch commando aan de Spaanse strijdkrachten. Ik ben het met spreker eens dat Portugal dit zeker niet zou wensen.

Ik kom voorts te spreken over de kwestie-Gibraltar. Ten aanzien hiervan vreest de heer Uijen ook een aantasting van de cohesie van de NAVO. Hij heeft gezegd dat Nederland eigenlijk de voorwaarde moet stellen dat eerst de kwestie Gibraltar wordt opgelost. Ik erken dat het een Brits-Nederlands eskader was dat zich van Gibraltar meester maakte en dat sommige historici ook aan het Verdrag van Utrecht van 1713 bepaalde Nederlandse claims op Gibraltar ontlenen.

Ik vraag mij echter toch af of het in de eerste plaats op de weg van Nederland ligt ten aanzien van Gibraltar bepaalde voorwaarden te stellen die het Verenigd Koninkrijk niet stelt. Dat lijkt mij wat te ver gaan. Ik meen bovendien dat juist in het kader van de Spaanse toetreding tot het bondgenootschap mogelijkerwijs bepaalde hobbels over de regeling inzake Gibraltar gemakkelijker zouden kunnen worden overwonnen.

Er is een vraag gesteld over de houding van de Sovjet-Unie. Ten tijde van de ondertekening van het protocol heeft de Sovjet-Unie zich in kritische zin uitgelaten. Daarna is een volledig zwijgen gevolgd, dat, voor zover ik heb kunnen nagaan – misschien is mij een enkele uitlating ontsnapt –, niet meer is doorbroken.

De formele toetreding van Spanje tot het bondgenootschap zal misschien tot kritische geluiden leiden maar ik geloof niet dat de Oost-West-situatie wezenlijk wordt aangetast door toetreding van Spanje tot de NAVO. Kwesties als Polen en Afghanistan zullen mijns inziens meer nadelig zijn voor de Oost-Westverhouding. Ik verwacht ook geen onmiddellijke consequenties voor de blokvrije

Van der Stoel

staten in Europa; uiteraard is ook dit aspect door de Regering zorgvuldig getoetst. Ik wijs het verwijt van de hand dat de politieke en militaire aspecten van dit probleem niet zeer zorgvuldig zijn nagegaan; dit geldt ook voor de effecten op de Oost-West-verhouding.

De heer Uijen merkte op dat Spanje kan doen wat het wil en niet kan worden gedwongen tot een bilateraal verdrag met wie dan ook. Als ik mij niet sterk vergis, geldt voor de Spaanse socialistische partij dat zij meent dat de keuze moet worden gedaan tussen een bilateraal en een multilateraal arrangement. Ook dit is een aspect dat in het oog dient te worden gehouden. Ik zou mij kunnen voorstellen dat Spanje er eerder de voorkeur aan zou geven in een multilateraal verband met de Verenigde Staten samen te werken dan in een exclusief bilateraal verband.

Inderdaad is de Regering niet ingegaan op de vraag wat allerlei infrastructurale voorzieningen zouden kunnen betekenen in geval van Spaanse toetreding tot de NAVO. Dit betekent echter niet dat de Kamer door met dit wetsontwerp in te stemmen een blanco cheque heeft gegeven. Het betekent eenvoudig dat de onderhandelingen over deze zaak nog moeten beginnen. Uiteraard zal de Staten-Generaal alle gelegenheid krijgen zich over de in onderhandeling tot stand gekomen voorzieningen uit te spreken.

Wat Griekenland betreft heeft, voor zover dat mij bekend is, nog geen ratificatie plaatsgevonden. Er zijn wel bepaalde aanwijzingen dat Griekenland daartoe nog vóór half juni zal overgaan.

De heer Uijen doelde op de nucleaire machtsverhouding en verschuivingen en verduidelijkte een en ander in de zinsnede dat mogelijkerwijs plaatsing van nucleaire wapens aan het Spaanse parlement zou worden voorgelegd. Er zijn echter op het ogenblik geen nucleaire wapens in Spanje. De Spaanse regering heeft inderdaad gezegd dat hiertoe niet zou worden besloten – zo daar ooit toe zou worden besloten – dan na instemming van het Spaanse parlement. Het lijkt mij dat hier een parallel te trekken is met de Nederlandse situatie, althans wat de plaatsing van nieuwe kernwapens betreft.

Vervolgens zei de heer Uijen dat er verwarring is opgeroepen. Ik hoop dat ik aan het ophelderen van bepaalde aspecten heb kunnen bijdragen. Mijns

inziens moet Nederland een duidelijke stelling nemen in de NAVO en kan het best ook eens tegen andere bondgenoten oplopen bij het kiezen van een stelling; men moet de moed kunnen hebben om alleen te staan. Tegelijkertijd – dit ook in antwoord op opmerkingen die van CDA-zijde hierover zijn gemaakt – moet men weten hoe deze kwestie tot ontwikkeling is gekomen. Als gevolg van een gedachtenwisseling in de NAVO in 1980 en begin 1981 is er een bepaald verwachtingspatroon gewekt, te weten dat het toetreden van Spanje bij de diverse NAVO-staten nu er een democratie in Spanje bestaat, niet meer op moeilijkheden zou stuiten.

Dat was de situatie die dit kabinet bij zijn optreden aantrof. In die situatie moet men wel heel zware argumenten hebben om te zeggen: Neen, nu gaan wij die zich reeds afgetekend hebbende consensus doorbreken. Ik geloof dat dan – als Spanje op de drempel van het bondgenootschap op deze wijze op het laatste moment zou worden afgewezen – inderdaad zou gelden, dat extreem rechts daarvan zou kunnen profiteren. Ik geloof dat dat risico moet worden voorkomen. Daarom spreek ik de hoop uit dat deze Kamer haar instemming zal willen betuigen met dit wetsontwerp.

□

De heer **Van der Werff** (VVD): Mijnheer de Voorzitter! Ik zeg de bewindsman graag dank voor en zijn beantwoording en zijn benadering van de Spaanse aanvraag. Hij heeft juist de woorden 'de moed om alleen te staan' gebruikt. Welnu, ik kan hem verzekeren dat hij in dezen in Nederland niet alleen staat en ook niet, als hij aan de Staten-Generaal dit wetsontwerp voorlegt.

Het is overigens belangwekkend om volksvertegenwoordigers van de Partij van de Arbeid te horen pleiten voor uitstel van de besluitvorming. Wij vinden dit soort decisie-fobie zeker in het voorliggende geval verbazingwekkend. Ik kan mij dan ook de teleurstelling van de bewindsman voorstellen. Hij is immers wél consistent. Ik citeer in dit verband enkele zinnen die toch wel aardig zijn:

'Bij een beoordeling van een Spaans verzoek tot lidmaatschap van wereldwijde of regionale organisaties, dient in de eerste plaats in het oog gehouden te worden of Spanje het doel en de beginselen van dergelijke organisaties kan onderschrijven. Daarnaast moet er op worden gelet of het aspirant-lid in de kring van leden van de betreffende organisatie past.

Tenslotte dient te worden nagegaan, welke invloed de toekenning van het lidmaatschap op de binnenlandse verhoudingen zal kunnen hebben'.

Dit werd geschreven door Piet Dankert, medewerker van het Koos Vorrink Instituut, in overleg met onder meer Geert Ruygers (voorzitter) en Max van der Stoel (secretaris). Ik trof deze zinnen aan in een uitgave van het Koos Vorrink Instituut van februari 1965, om de discussie in de Partij van de Arbeid op gang te brengen. Ik meen dat dit bijzonder duidelijke zinnen zijn, op grond waarvan de meningsvorming zou kunnen plaatsvinden. Overigens zouden deze eenvoudige zinnen nog veel verder zijn uit te breiden. Ik ben graag bereid dit rapport aan de heer Uijen ter opfrissing van zijn memorie aan te bieden.

De heer **Uijen** (PvdA): Ik heb het, maar het is wel een paar dagen oud!

De heer **Van der Werff** (VVD): Dat is niet erg voor een historicus, maar ook niet voor een volksvertegenwoordiger nu.

Onze fractie vindt het standpunt van de bewindsman bijzonder consistent, wanneer wij die studie en de toen als het ware opgestelde voorwaarden leggen naast de huidige ontwikkeling.

Ik voeg hieraan nog een punt toe, dat niet in de discussie is genoemd, maar wél door de bewindsman is ingebracht, namelijk dat het door Spanje expressis verbis onderschrijven van de Ottawa-verklaring beschouwd kan worden als in overeenstemming met de vigerende Spaanse grondwet en bovendien als een zeer wezenlijke interne uitwerking van die tekst.

□

De heer **Eijssink** (CDA): Mijnheer de Voorzitter! Onze fractie dankt de bewindsman voor de beantwoording van de vragen. De implicatie ten aanzien van de relatie die er toch ook in dit alles bestaat met de junta in Argentinië heeft hij enigermate omzeild, maar wij kunnen ons voorstellen dat hij op dat moment vooral denkt aan de wijze, waarop de NAVO er zelf tegenover staat.

In het voetspoor van de bewindsman zouden ook wij tegen de PvdA willen zeggen, dat het moeilijk te verteren is tegenover Spanje vol te houden, dat de onzekerheid met betrekking tot de nucleairebewapening eerst moet worden opgelost voordat Spanje in de NAVO treedt. Klaarblijkelijk wordt dat idee gevoerd door de gedachte, dat de nationale onzekerheid op dat punt

Eijsink

wellicht opgeklaard zou moeten worden voordat Nederland uit de NAVO treedt.

□

De heer **Uijen** (PvdA): Mijnheer de Voorzitter! Ook wij danken de Minister voor zijn antwoorden, alhoewel wij het voor een groot deel niet met hem eens zijn. De Minister voert aan, dat het mede met deze toetreding van Spanje tot de NAVO de bedoeling is, Spanje uit zijn isolement te halen. De jonge generatie daar, zo zegt de Minister, wil richting West-Eropa. Daarvoor zijn intensiveringen van de contacten erg belangrijk. Die zullen volgens hem bijdragen aan een echt wortel schieten van de democratie aldaar. Ik zal dat niet ontkennen. De grote vraag is, of de toetreding tot de NAVO daarvoor wel het meest geschikte middel is. Wij vinden, dat dit niet het geval is, zeker niet om mee te beginnen. Intensivering van de contacten tussen Spanje en de rest van Europa zou meer worden bevorderd door onder andere toetreding tot de EG. Dan ontstaan er ook heel wat bredere contacten dan door toetreding tot de NAVO. Ik ben bang dat de contacten dan beperkt blijven tot bepaalde groepen en niveaus.

De Minister heeft aangehaald dat vele sociaal-democratische partijen zich hebben uitgesproken voor toetreding van Spanje tot de NAVO. Dat is juist, maar de Spaanse socialis-tische partij, de PSOE, de partij waarmee wij toch allereerst rekening zouden moeten houden, heeft zich duidelijk tegen de toetreding van Spanje tot de NAVO uitgesproken.

De Minister zei, dat er een inconsistentie in mijn betoog zat. Ik heb inderdaad gezegd, dat mogelijk onze beslissing anders zou uitvallen als Spanje eerst tot de EG en tot het non-proliferatieverdrag was toegetreden en een aantal overwegingen van ons anders waren uitgevallen. De Minister legde daarbij de nadruk op het tijdstip van toetreden tot de NAVO. Zo ligt het echter niet. Allereerst hebben wij duidelijk gemaakt, dat wij grote bezwaren hebben tegen een versterking van de NAVO door toename van het aantal leden, omdat het ons inziens de verhouding met het Warschaupact en de verhouding in het algemeen in deze wereld zou verslechteren. Ook zou het de machtsverhoudingen verleggen en daardoor zou de politiek van vrede en veiligheid die wij nastreven in gevaar komen. Dat principe wordt niet losgelaten. Niets

in de politiek is natuurlijk onveranderlijk en dat is maar goed ook.

De Minister moet toch uit mijn betoog hebben begrepen, dat als eerst een aantal ontwikkelingen worden afgerond, zoals de toetreding van Spanje tot de EG en tot het non-proliferatieverdrag, dan een toestand in Europa kan zijn ontstaan, die ons van gedachten doet veranderen. Het tijdstip nu is veel te vroeg, want die ontwikkelingen zijn nog volop in beweging. Er is echter nog te weinig van zichtbaar. Als de ontwikkelingen zich zouden hebben voltrokken op een wijze dat wij tot de conclusie hadden kunnen komen dat het beter zou zijn om Spanje tot de NAVO toe te laten, waardoor de perspectieven voor de vredes- en veiligheidssituatie in Europa groter zouden zijn geworden, dan zouden wij de toetreding van Spanje niet tegenhouden. Het zou dan misschien een positief facet zijn om tot een grotere veiligheids- en vredessituatie in Europa te komen. Nu deze ontwikkeling nog niet voldoende is doorgezet en er nog veel onzekerheden en frictiepunten bestaan, is voor ons de afweging anders dan kennelijk voor de Regering.

De heer **Van der Werff** (VVD): De heer Uijen gelooft net zo min als ik aan spontane generatie, zeker niet als het gaat om toetreding tot internationale verdragen. Wat hij nu betoogt, is toch een beetje de kwestie van de kip en het ei. Men zal ergens moeten beginnen. De Minister heeft naar het gevoel van mijn fractie heel duidelijk uiteengezet dat er bepaalde hinderpalen zijn ten opzichte van de EG. De gelijksporigheid zou iedereen een lief ding waard geweest zijn. Nu het gegeven er eenmaal ligt, dunkt mij, dat de heer Uijen tegen de toetreding van Spanje tot de NAVO als het ware geen argumenten meer kan aandragen.

De heer **Uijen** (PvdA): Het gaat erom, hoe men het risico bij de NAVO interpreteert. Onze interpretatie om dit proces bij de NAVO te beginnen is zodanig, dat het risico te groot is. Wij willen eventueel wel ergens anders beginnen en kijken, hoe zich dat ontwikkelt. Afhankelijk van deze ontwikkeling kunnen wij dan onze mening bijstellen – wij kunnen niets toezeggen. Om te beginnen bij toetreding van Spanje tot de NAVO met deze ontwikkeling, is een risico dat wij niet willen nemen. De heer Van der Werff, die toch wel enigszins weet hoe de PvdA tegenover deze zaak staat, moet zich daarover nauwelijks verwonderen, naar ik aanneem.

De heer **Van der Werff** (VVD): De PvdA ziet de NAVO toch ook wel als een verdedigingsstelsel, dat tevens een vrede-stabiliserende werking heeft?

De heer **Uijen** (PvdA): Dat een vrede-stabiliserende werking kan hebben. De heer Van der Werff zal echter ook wel weten, dat het bestaan van de twee blokken tegenover elkaar op den duur de vrede niet kan verzekeren en dat er een andere situatie zal moeten komen, die voor ons stabielere en positievere uitzichten biedt. Ook dat zal de heer Van der Werff niet onbekend zijn.

De Minister heeft ook het opinie-onderzoek aangehaald. De Spaanse grondwet kent een procedure, waarbij een gekwalificeerde meerderheid nodig zou kunnen zijn om tot een dergelijke beslissing te komen. Deze procedure is in Spanje niet gevolgd. De socialis-tische partij in Spanje en ook andere partijen hebben er om gevraagd en zij hebben alles geprobeerd om de procedure, dat toetreding tot de NAVO alleen mogelijk zou zijn met een gekwalificeerde meerderheid, in gang te zetten. Zij hebben ook verzocht om een referendum, een andere mogelijkheid die in Spanje wordt geboden. Daarop is de regering niet ingegaan. Men heeft het ook niet kunnen afdwingen, ook niet via een soort op de grondwet toezicht houdende instelling, waarbij men in beroep kan gaan. Men heeft het in ieder geval niet kunnen afdwingen.

Als de Minister in dit verband spreekt over een parlementaire meerderheid, heeft hij gelijk. Tegelijkertijd constateren wij echter, dat onze zusterpartij dit niet wil en dat een opinie-onderzoek aangeeft, dat een grote meerderheid in Spanje tegen deze toetreding is. Daaraan kan men niet voorbijgaan, vooral niet wanneer eveneens uit opinie-onderzoeken blijkt dat de partijen, die nu in de oppositie zitten, de meerderheid kunnen gaan vormen in het Spaanse parlement. Langs die weg zou weer op korte termijn een procedure gestart kunnen worden om het NAVO-lidmaatschap van Spanje ongedaan te maken. Of het nu goed is voor een bondgenootschap, dat leden in- en uitreden binnen een tijdsbestek van enkele jaren, is de vraag.

Overigens was dit één van onze overwegingen en het is het totaal van overwegingen, dat ons op dit moment tot een negatieve conclusie brengt.

Gesteld is, dat stabilisatie van de NAVO nodig is opdat men straks gemakkelijker tot nieuwe structuren

Uijen

komt. De Minister vraagt mij, of ik het met die stelling eens ben.

Mijnheer de Voorzitter! Ik denk inderdaad dat, als er binnen de NAVO geen cohesie is en als de NAVO geen stabiele organisatie vormt, op langere termijn een afbouw van de blokken niet mogelijk zal zijn. Het opzetten van nieuwe veiligheidsconstructies zal niet mogelijk zijn bij een sterk verdeeld bondgenootschap. De NAVO moet dan ook innerlijk zo stabiel mogelijk zijn en wij denken dat de toetreding van Spanje deze stabiliteit verzwakt, zeker op dit moment, nu niet is voldaan aan een aantal voorwaarden. Natuurlijk kan men van mening verschillen over de bestaande mate van stabiliteit; welnu, wij hebben daarover ernstige twijfels en verwijzen naar de problemen, die deze toetreding tot de NAVO met zich brengt. Daarom ook is onze afweging negatief uitgevallen.

Wij hebben niet gesteld, dat zonder meer eerst de Gibraltar-kwestie moet worden opgelost. Dit is één van de overwegingen, die wij hebben aangevoerd. Geen van die overwegingen vormt een punt, dat beslist moet worden afgehandeld vóór de toetreding, maar het totaal moet toch positief beoordeeld kunnen worden. Als van het aantal punten, dat ik heb genoemd, vijf of zes door ons positief beoordeeld zouden kunnen worden, zou het totaal-beeld inderdaad zodanig kunnen zijn dat wij tot een positieve conclusie zouden kunnen komen. Dit is nu echter zeker niet het geval. De kwestie-Gibraltar vormt een van de negatieve aspecten. Wij menen dat de spanning tussen Engeland en Spanje voor een gedeelte zal worden overgebracht naar de NAVO, zo Spanje tot de NAVO toetreedt.

De Minister verwacht blijkbaar van de USSR geen verdere reactie op de toetreding van Spanje tot de NAVO. Ik hoop dat hij gelijk heeft maar ik ben daar niet zo zeker van, gelet op de eerste reactie van de USSR tegenover Spanje, waarbij ernstige bezwaren werden aangetekend en verdere reacties in het vooruitzicht werden gesteld. Ik hoop dat de Minister gelijk heeft. Dan zouden wij ons in onze afwegingen wat hebben vergist.

De Minister zegt dat de PSOE meent dat de bilaterale verbanden moeten worden omgevormd tot multilaterale verbanden. Dat is juist. De PSOE is van mening dat de bilaterale banden van Spanje met Amerika in een andere relatie moeten worden

ondergebracht, maar niet binnen de NAVO. De PSOE blijft zich uitdrukkelijk tegen de NAVO verzetten. Zij denkt aan andere overeenkomsten met Europa, waardoor de bilaterale banden met Amerika in een wat ander licht komen. De PSOE blijft van mening dat dit niet moet gebeuren in het NAVO-verband.

De Minister zegt dat het parlement geen blanco cheque geeft. Binnen de NAVO zijn een aantal procedures gebruikelijk. Een aantal eisen zullen straks ook voor Spanje van toepassing zijn, bij voorbeeld met betrekking tot de infrastructuur. Er zullen wel geen forward storage areas zijn, maar backward storage areas. Enkele systemen zullen tot Spanje worden uitgebreid. Er wordt een eerste stap gezet, maar je weet dat er stappen op volgen. Je mag van de Regering verwachten dat zij het parlement op zijn minst een duidelijke indicatie geeft wat straks gaat gebeuren en wat dat allemaal gaat kosten, gelet ook op wat gangbaar is voor de andere NAVO-partners, bij voorbeeld op het punt van de infrastructuur en gezamenlijke systemen.

De Minister heeft meegedeeld dat Griekenland nog steeds niet tot ratificatie is overgegaan. Hij verwacht dat half juni, voor de bijeenkomst van Bonn. Hij heeft echter niet aangegeven waarop die verwachtingen zijn gebaseerd. Op diplomatieke contacten hebben wij geen kijk. Als de Minister het zo zegt, wachten wij maar af wat er gebeurt. Ik ben er nog niet zo zeker van, maar dat is voor ons geen directe overweging geweest.

Wat hij zei over nucleaire machtsverschuivingen is juist. Bij ons leeft de angst dat Spanje als het eenmaal lid is en een regering als de huidige er aan de macht blijft een belangrijke nucleaire basis voor de NAVO wordt. Het is daar ook wel geschikt voor. Wij moeten accepteren dat er grote onzekerheid over is, omdat het parlement daarover beslist. Wij zagen graag een verschuiving in de tijd. Wij denken dan niet aan een paar maanden, maar aan een wat langere periode. Wij willen zien hoe allerlei processen zich in Spanje ontwikkelen, zodat wij met iets meer vertrouwen eventueel tot een andere overweging kunnen komen.

De heer Van der Werff vindt het nogal verbazingwekkend dat wij op uitstel aandringen. Ik meen nu wel duidelijk te hebben gemaakt, dat wij meer zekerheid willen dat de toetreding van Spanje een positieve bijdrage zal zijn aan een meer positieve

vorm van vrede en veiligheid en de verhoudingen met het oostblok niet zal belasten. Alles afwegende, overweegt bij onze fractie het aantal negatieve elementen op dit moment. Wij willen een verschuiving in de tijd, omdat er dan mogelijk een positieve afweging kan worden gemaakt. Aangezien wij thans meer negatieve dan positieve elementen zien, zullen wij tegen dit wetsontwerp stemmen.

De Voorzitter: Er is geen spreekrijdbepaling bij de behandeling van wetsontwerpen, hetgeen soms betreurd kan worden.

De heer **Uijen** (PvdA): Zo heb ik het ook begrepen...

De Voorzitter: Ik kon daarom niet ingrijpen.

□

Minister Van der Stoep: Mijnheer de Voorzitter! In antwoord op de opmerking van de heer Eijsink wil ik de Kamer nog eens verzekeren dat onze kritiek op de houding van de Argentijnse junta recht overeind staat. Met kracht steunen wij alle pogingen – met name die van de Secretaris-Generaal van de VN – om te komen tot een vreedzame oplossing die zou omvatten een staakt-het-vuren en uitvoering van resolutie 502, waarvan een wezenlijk element is, de ontruiming van de Falkland-eilanden door de Argentijnse bezetters.

Mijnheer de Voorzitter! Met vreugde constateer ik dat de heer Uijen opnieuw een pleidooi heeft gevoerd voor een stabiel en coherent bondgenootschap. Wat Spanje en Gibraltar betreft, ziet hij naar mijn mening de situatie wat te zwart in.

De heer Uijen zegt dat ik geen reactie verwacht van de Sovjet-Unie. Ik heb alleen gezegd dat mij sinds de initiële reactie van de Sovjet-Unie geen verdere uitlatingen bekend zijn die erop wijzen dat de Sovjet-Unie hier bijzonder zwaar aan tilt. Misschien beschikt de heer Uijen over andere informatie, maar ik heb die niet onder ogen gekregen.

De heer Uijen heeft gezegd dat hij meer zekerheid wil hebben dat de Spaanse toetreding een bijdrage is tot vrede en veiligheid. Daarbij heeft hij in zijn pleidooi voor uitstel van de beslissing gewezen op de Spaanse ondertekening van het non-prolifera-tieverdrag. Hoezeer ik ook met hem hoop dat Spanje spoedig zal toetreden tot de EEG; vanuit een oogpunt van veiligheidspolitiek is dat een volkomen neutraal iets. Daarom verbaast het mij

Van der Stoel

dat dit een van de elementen is die tot verandering van zijn standpunt zou kunnen bijdragen.

Met name beklemtoonde de heer Uijen echter de ondertekening van het non-proliferatieverdrag. Ook ik acht dit van geweldig groot belang. Juist daarom begrijp ik niet dat de heer Uijen zich zo weinig gevoelig toont voor mijn feitelijke mededeling dat het toetreden van Spanje tot de NAVO de deur zou openen tot ondertekening van het non-proliferatieverdrag. Als Spanje niet toetreedt tot de NAVO, zal die deur verder gesloten blijven. Vooral om het doel dat de heer Uijen en ik gezamenlijk nastreven naderbij te brengen, zal het dus logischer zijn dat de heer Uijen en zijn fractie hun stem vóór dit wetsontwerp uitbrengen.

De beraadslaging wordt gesloten.

De **Voorzitter**: Ik geef gelegenheid tot het afleggen van een stemverklaring.

□

De heer **De Gaaij Fortman** (PPR): Mijnheer de Voorzitter! De fractie van de PPR kan haar stem niet geven aan het wetsontwerp op grond van de volgende overwegingen. Toetreding van Spanje tot de NAVO betekent uitbreiding van een van de militaire machtsblokken en daardoor een versterking van het door ons verworpen blokdenken.

Toetreding is ook in Spanje zelf zeer omstreden. Nog steeds mag worden verwacht, dat de nieuwe Spaanse regering met de PSOE – de verkiezingen worden daar al het volgende jaar gehouden – de toetreding ongedaan zal maken.

Een overhaaste procedure, zoals die nu in de NAVO-raad is gevolgd, acht mijn fractie niet verantwoord, vooral omdat de militaire, economische en politieke gevolgen van toetreding onvoldoende bekend zijn.

Het wetsontwerp wordt zonder stemming aangenomen.

De **Voorzitter**: De aanwezige leden van de fracties van de PvdA, de PPR en de CPN wordt aantekening verleend, dat zij geacht wensen te worden, tegen dit wetsontwerp te hebben gestemd.

Sluiting 12.45 uur.

Lijst van besluiten

De Voorzitter heeft na overleg met het College van Senioren besloten om:

a. het voorbereidend onderzoek door het College van Senioren alsmede de

openbare behandeling van de volgende wetsontwerpen te doen plaatsvinden op 18 mei a.s.:

Wijziging van artikel 927 van het Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering en van de artikelen 238 en 239 van Boek 1 van het Burgerlijk Wetboek (16965);

Goedkeuring van de beschikkingen van 15 juni 1981 (Stcrt. 133) tot wijziging van de Aanwijzingsbeschikking milieutoeslag WIR en van de Aanwijzingsbeschikking energietoeslag WIR (17 056);

b. de openbare behandeling van de volgende wetsontwerpen te doen houden op 25/26 mei 1982:

Regelen ter bevordering van een doelmatig stelsel van voorzieningen voor gezondheidszorg (Wet voorzieningen gezondheidszorg) (14 181);

Regelen ten aanzien van de beleidsvoorbereiding, beleidsbepaling, uitvoering en bekostiging van voorzieningen op terreinen van specifiek welzijn (Kaderwet specifiek welzijn) (14 493);

c. het voorbereidend onderzoek van de volgende wetsontwerpen te doen houden op 1 juni 1982 door:

I. de vaste Commissie voor Justitie: Wijziging van de regelen omtrent de indexerings van uitkeringen voor levensonderhoud (16 630);

II. de vaste Commissies voor Justitie en voor Maatschappelijk Werk:

Regelen omtrent het effect van een overeenkomst als bedoeld in de artikelen 158 en 159 Boek 1 BW op het verhaalsrecht van gemeenten in verband met verleende bijstand (14 134).

Lijst van ingekomen stukken met de door de Voorzitter ter zake gedane voorstellen:

1°. een Koninklijk besluit dd. 21 januari 1982, nr. 24, houdende de instelling van het ambt van Regeringscommissaris voor de reorganisatie van de rijksdienst en de benoeming van de heer mr. H. D. Tjeenk Willink als zodanig.

De Voorzitter stelt voor, dit besluit voor kennisgeving aan te nemen;

2°. de volgende regeringsmissives:

een, van de Staatssecretaris van Justitie, ten geleide van het rapport van de Stuurgroep Organisatie en Werkwijze Vreemdelingendiensten; een, van de Minister van Onderwijs en Wetenschappen, ten geleide van 2 exemplaren van de jaarstukken 1979 van het Academisch Ziekenhuis te Utrecht;

een, van de Minister van Volkshuisvesting en Ruimtelijke Ordening, betreffende een wijziging van het Besluit huurprijzen woonruimte; een, van de Minister van Sociale Zaken en Werkgelegenheid, ten geleide van het boekje 'Werkwijze voor jongeren 1982'.

De Voorzitter stelt voor, deze missives voor kennisgeving aan te nemen. De bijlagen zijn nedergelegd ter griffie ter inzage voor de leden;

3°. de volgende missives:

een, van de Vice-President van de Raad van State, ten geleide van de notulen van de buitengewone vergadering van de Raad van State op 1 oktober 1981 bij gelegenheid van vier en een halve eeuw Raad van State;

een, van de Voorzitter van het Parlement van Joegoslavië, houdende een gelukwens bij gelegenheid van de verjaardag van H.M. de Koningin;

een, van de Raad voor het Binnenlands Bestuur, ten geleide van zijn advies aan de Minister van Binnenlandse Zaken over de bestuurlijke reorganisatie;

een, van het Havenschap Vlissingen, ten geleide van het verslag van de vergadering van de raad van bestuur op 17 februari 1982.

De Voorzitter stelt voor, deze missives voor kennisgeving aan te nemen. De bijlagen zijn nedergelegd ter griffie ter inzage voor de leden;

4°. de volgende geschriften:

een, van M. J. Tebrunsvelt te Roermond, betreffende een aantal aspecten van het regeringsbeleid.

Dit geschrift wordt van belang geacht voor de leden en plv. leden van de vaste Commissie voor Algemene Zaken;

een, van het college van burgemeester en wethouders van Goedereede, betreffende het beleidsplan Berging baggerspecie.

Dit geschrift wordt van belang geacht voor de leden en plv. leden van de vaste Commissie voor Verkeer en Waterstaat;

een, van J. Troost te Soesterberg, betreffende de werkgelegenheid;

een, van het college van burgemeester en wethouders van Oostzaan, betreffende de door de Ministerraad voorgestelde korting op het ziektegeld.

Deze geschriften worden van belang geacht voor de leden en plv. leden van de vaste Commissie voor Sociale Zaken en Werkgelegenheid;

een, van L. van Roosmalen e.a.,
betreffende erkenning van een aantal
vechtsporten.

Dit geschrift wordt van belang geacht
voor de leden en plv. leden van de
vaste Commissie voor Cultuur en
Recreatie;

een, van het college van burgemeester
en wethouders van Grijpskerk,
betreffende de plaatsing van kernwa-
pens.

Dit geschrift wordt van belang geacht
voor de leden en plv. leden van de
vaste commissie voor Defensie.

De Voorzitter stelt voor, deze geschrif-
ten voor kennisgeving aan te nemen.

Noot (zie blz. 439)

Rapport van de Commissie tot onderzoek van de geloofsbrief van het benoemde lid der Kamer, mevrouw M. M. Bakker

De Commissie, benoemd tot onderzoek van de geloofsbrief van mevrouw M. M. Bakker te De Wilgen, heeft de eer het volgende te rapporteren:

In handen van de Commissie zijn gesteld de volgende missives van de voorzitter van het centraal stembureau voor de verkiezing van de leden van de Eerste Kamer der Staten-Generaal:

a. één, ter voldoening aan het bepaalde in artikel V 7, juncto artikel N 24 der Kieswet, ten geleide van een fotokopie van zijn besluit van 1 mei 1982, nr. 3513, waarbij mevrouw M. M. Bakker te De Wilgen wordt benoemd verklaard tot lid van de Eerste Kamer der Staten-Generaal in de vacature, ontstaan door het ontslag nemen door de heer A. H. Kloos te Kortenhoef;

b. één, ter voldoening aan het bepaalde in artikel U 2, tweede lid der Kieswet, houdende mededeling, dat hij van mevrouw M. M. Bakker te De Wilgen, die bij zijn besluit van 1 mei 1982 nr. 3513 werd benoemd verklaard tot lid van de Eerste Kamer der Staten-Generaal, bericht heeft ontvangen dat zij haar benoeming aanneemt.

De benoemde heeft overgelegd:

1. de kennisgeving van de voorzitter van het centraal stembureau dat zij is benoemd;
2. een uittreksel uit het persoonsregister van haar woonplaats;
3. een verklaring vermeldende de openbare betrekkingen welke zij bekleedt.

Uit deze stukken blijkt, dat het benoemde lid de bij de wet gevorderde leeftijd heeft bereikt en dat zij geen betrekkingen bekleedt, welke onverenigbaar zijn met het lidmaatschap der Staten-Generaal.

De Commissie heeft derhalve de eer voor te stellen mevrouw M. M. Bakker te De Wilgen als lid der Kamer toe te laten, nadat zij de bij de Grondwet en het Statuut voor het Koninkrijk der Nederlanden voorgeschreven eden (verklaring en beloften) zal hebben afgelegd.

De Commissie:

Ir. J. G. Gooden (voorzitter),
Mr. F. Korthals Altes,
Mevrouw J. L. E. M. W. R. R.
Tiesinga-Autsema,